

Bakalářská práce

Problematika stížnosti ve Východočeském kraji v letech 1969-1989

Studijní program:

B0114A300071 Dějepis se zaměřením na vzdělávání

Studijní obory:

Dějepis se zaměřením na vzdělávání
Zeměpis se zaměřením na vzdělávání

Autor práce:

David Šafranko

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.
Katedra historie

Liberec 2024

Zadání bakalářské práce

Problematika stížnosti ve Východočeském kraji v letech 1969-1989

<i>Jméno a příjmení:</i>	David Šafranko
<i>Osobní číslo:</i>	P21000293
<i>Studijní program:</i>	B0114A300071 Dějepis se zaměřením na vzdělávání
<i>Specializace:</i>	Dějepis se zaměřením na vzdělávání Zeměpis se zaměřením na vzdělávání
<i>Zadávací katedra:</i>	Katedra historie
<i>Akademický rok:</i>	2022/2023

Zásady pro vypracování:

Stížnosti adresované politickým a správním orgánům a jejich představitelům představují významný pramen pro analýzu fungování komunistického systému, především nastavení společnosti a problémů, jež v ní rezonovaly. Na jejich základě je možno sledovat i interakci mezi občany a stranickými, státními, územně správními a odborovými orgány. Bakalářská práce je zamýšlena jako regionální sonda do této problematiky. Ta bude sledována v rámci Východočeského kraje od nástupu tzv. normalizace do pádu komunistického režimu. Vedle výše uvedených aspektů bude pozornost mj. dále věnována tomu, jak se proměňovala frekvence jednotlivých témat, které ve stížnostech zaznívaly, a jakým způsobem příslušné orgány se stížnostmi pracovaly. Práce bude založena na důkladném pramenném výzkumu především ve fondech Státního oblastního archivu v Hradci Králové a některých jeho okresních poboček, stranou pozornosti nezůstane ani dobový tisk či svědectví pamětníků.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování práce:

tištěná/elektronická

Jazyk práce:

čeština

Seznam odborné literatury:

KABELE, Jiří – HÁJEK, Martin: *Jak vládli? Průvodce hierarchiemi reálného socialismu*. Brno, Doplněk 2008. ISBN 978-80-7239-213-1.

KOČIAN, Jiří – PAŽOUT, Jaroslav – VILÍMEK, Tomáš – BALÍK, Stanislav – HLOUŠEK, Vít: *Dějiny Komunistické strany Československa IV (1969–1993)*. Praha, Academia 2020.

ISBN 978-80-200-3174-7.

PAŽOUT, Jaroslav – VILÍMEK, Tomáš: *Barometr nálad, studnice informací. Dopisy občanů vedoucím představitelům a orgánům Komunistické strany Československa v letech 1988–1989*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2020. ISBN 978-80-7285-255-0.

PRŮCHA, Václav a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992. 2. díl. Období 1945–1992*. Brno, Doplněk 2009. ISBN 978-80-7239-228-5.

RYCHLÍK, Jan: *Československo v období socialismu 1945–1989*. Praha, Vyšehrad 2020.

ISBN 978-80-7601-334-6.

ŠTASTNÝ, Josef: *Práce s dopisy pracujících*. Praha, Svoboda 1982.

VILÍMEK, Tomáš: But they're threatening and cursing us! A study of the complaints and notices sent in by Czechoslovak citizens during Czechoslovakia's perestroika. In: *Securitas imperii* 36, roč. 2020, č. 1, s. 194–229. ISSN 1804-1612

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.

Katedra historie

Datum zadání práce:

18. června 2023

Předpokládaný termín odevzdání: 4. června 2024

L.S.

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

doc. PhDr. Milan Svoboda, Ph.D.
garant studijního programu

V Liberci dne 1. října 2022

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědom toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědom následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

Poděkování

Rád bych v první řadě poděkoval svému vedoucímu práce doc. PhDr. Jaroslavu Pažoutovi, Ph.D., za vedení mé bakalářské práce, velmi přínosné připomínky, rady a také za trpělivost a vstřícnost. Dále děkuji pamětníkovi Lubomírovi Bažantovi za sdílení jeho životního příběhu a příjemný rozhovor. Poděkování patří také pracovníkům Státního oblastního archivu v Hradci Králové a Státního okresního archivu Hradec Králové za jejich ochotu a vstřícnost při poskytování archivních materiálů. Na závěr bych chtěl poděkovat rodině a především své přítelkyni za pevné nervy a podporu při psané této práci.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá problematikou stížnosti ve Východočeském kraji v letech 1969–1989, přičemž je zaměřena především na oblast bytového hospodářství, životního prostředí a na anonymní stížnosti. Pro kontextové zařazení je pozornost věnována obecně období normalizace. Práce nastiňuje společenský, kulturní a politický život obyčejného občana. Stejně tak přináší i charakteristiku Východočeského kraje. Závěr práce nastiňuje život pamětníka a jeho zkušenost se stížnostmi v normalizačním Československu.

Klíčová slova

Hradec Králové, komunismus, KSČ, normalizace, připomínky pracujících, stížnosti, Východočeský kraj, Československo 1969–1989

Anotation

The bachelor's thesis deals with the issue of complaints in the Eastern Bohemian region. Specifically, it focuses on the areas of housing management, the environment, and anonymous complaints in the region. The thesis also pays attention to the period of normalization. It outlines the social, cultural, and political life of an ordinary citizen. The introduction discusses the characteristics of the Eastern Bohemian region, while the conclusion touches upon the experiences of a witness and their encounters with complaints during the normalization era in Czechoslovakia.

Keywords

complaints, communism, East Bohemian Region, Hradec Králové, KSČ, normalization, workers' remarks

Obsah

Seznam použitých zkratk	10
Seznam tabulek	11
Seznam obrázků	11
Úvod	12
Kritika pramenů	13
Kritika literatury	14
1 Východočeský kraj	15
1.1 Vznik	15
1.2 Charakteristika	15
1.3 Průmysl	16
1.4 Zemědělství	17
1.5 Vzdělávání a kultura	18
1.6 Zánik kraje	18
2 Život v normalizačním Československu	19
2.1 Normalizace	19
2.2 Společnost	19
2.3 Kultura	21
2.4 Volby	22
2.5 Emigrace	23
2.6 Čistky	24
2.7 Pád režimu	25
3 Problematika stížnosti	26
3.1 Obecná charakteristika	26
3.2 Stížnosti pohledem mocenského aparátu	29
3.3 Náležitosti stížností a jejich vyřizování	30
3.4 Stížnosti skryté v anonymitě	31
4 Problematika stížnosti ve Východočeském kraji	34

4.1 Obecná charakteristika.....	34
4.2 Anonymní stížnosti	37
4.3 Životní prostředí	40
4.4 Bytové hospodářství.....	45
5 Tehdejší život a stížnosti ve vzpomínkách pamětníka.....	49
Závěr.....	52
Seznam literatury.....	53
Seznam pramenů.....	54
a) Archivní prameny	54
b) Orální prameny.....	54
c) Zákony.....	54
d) Ostatní prameny.....	55
Internetové zdroje	55
Zdroje obrázků.....	57

Seznam použitých zkratk

ČSSR	Československá socialistická republika
JZD	jednotné zemědělské družstvo
NV	národní výbor
KNV	krajský národní výbor
KSČ	Komunistická strana Československa
KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu
KV	krajský výbor
MěstNV	městský národní výbor
ONV	okresní národní výbor
PLR	Polská lidová republika
Sb.	Sbírka zákonů
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
StB	Státní bezpečnost
VLK	Výbor lidové kontroly

Seznam tabulek

Tabulka 1: Vývoj stížností zaslaných na MěstNV Hradec Králové v letech 1971–1989.....	36
Tabulka 2: Vývoj anonymních stížností zaslaných MěstNV Hradec králové v letech 1971–1989	38
Tabulka 3: Vývoj stížností z oblasti životního prostředí zaslaných na MěstNV Hradec Králové v letech 1971–1989	42
Tabulka 4: Vývoj stížností z oblasti bytového hospodářství zaslaných na MěstNV Hradec Králové v letech 1971–1989.....	47

Seznam obrázků

Obrázek 1: Mapa porovnávací kraje z roku 1960 a kraje aktuální	16
Obrázek 2: Anonymní stížnost občanů Nového Bydžova adresovaná prezidentu republiky	28
Obrázek 3: Anonymní stížnosti z roku 1987 na záměrné machinace ve výrobním družstvu Vzor v Náchodě	32
Obrázek 4: Anonymní stížnosti na likvidaci zeleně v Sezemicích z roku 1973	44
Obrázek 5: Lubomír Bažant jako člen ochranky prezidenta Václava Havla v roce 1990.....	51

Úvod

Tato práce se zabývá problematikou stížnosti ve Východočeském kraji. Stížnosti adresované politickým a správním orgánům představují významný pramen pro analýzu fungování systému, především nastavení společnosti a problémů, jež v ní rezonovaly. Díky těmto stížnostem je možné sledovat interakci mezi stranickými, státními, územně správními, odborovými orgány a občany. Stížnosti v období normalizace tvořily jakýsi fenomén, který občané poměrně často využívali. Mnohdy je vnímali jako poslední šanci na řešení konkrétního problému. Stěžovat si mohli občané téměř na cokoliv. Někteří stěžovatelé volili také anonymní formu podání. Nejčastějším důvodem pro podání anonymní stížnosti byla nedůvěra v systém a strach z případných přímých či nepřímých postihů. Anonymní stížnosti představují specifickou skupinu stížností, které věnoval vládnoucí režim velkou pozornost.

Cílem mé bakalářské práce je regionální sonda do této problematiky. Hlavním cílem je zanalyzovat stížnosti z doby normalizace ve Východočeském kraji v letech 1969–1989, vybrat a podrobněji zanalyzovat některé oblasti, na které stížnosti upozorňovaly. Pro pochopení kontextu byly do práce zařazeny kapitoly o Východočeském kraji a období normalizace. Bakalářská práce je založena na důkladném pramenném výzkumu. Důvodem, proč jsem si vybral téma problematiky stížnosti ve Východočeském kraji, byl můj zájem o prozkoumání této oblasti. Myslím, že problematika stížnosti v určité oblasti je velmi obsáhlou a poměrně nezpracovanou kapitolou. Východočeský kraj jsem si vybral z důvodu, že je v mých očích zajímavý a také v něm bydlím.

Práce je rozdělena do tří částí. První část je věnována charakteristice Východočeského kraje, jeho vzniku, přes oblast zemědělství, průmyslu a kultury, až po jeho zánik v roce 2000. Druhá část se věnuje období normalizace. Nastihuje společenský, kulturní a politický život obyčejného občana a fungování systému. Třetí část je zaměřena na problematiku stížnosti. Nejprve pojednává obecně o stížnostech a poté se věnuje stížnostem ve Východočeském kraji. Podrobněji se věnuje stížnostem anonymním, oblasti životního prostředí a bytového hospodářství. Oblast bytového hospodářství jsem vybral z důvodu, že se jedná o nejvíce zastoupenou oblast ve stížnostech. Anonymní stížnosti společně se stížnostmi na oblast životního prostředí jsem do práce zařadil z důvodu poměrně velkého počtu v došlých stížnostech a z důvodu vlastního zájmu o tyto oblasti. Závěr této práce doplňuje svědectví pamětníka

Jako možnosti dalšího výzkumu vidím zpracování dalších oblastí, na které si občané stěžovali, případně zanalyzování fondů dalších okresních národních výborů. Já jsem zvolil centrum Východočeského kraje Hradec Králové. Primárně jsem pracoval s fondy okresního a městského národního výboru. Podnětem pro další zpracování tohoto tématu může také být budoucí

zpřístupnění fondu Východočeského krajského národního výboru Hradec Králové, který může přinést nové informace k této oblasti.

Kritika pramenů

Při tvorbě této bakalářské práce jsem využíval tři hlavní zdroje informací, a to prameny, odbornou literaturu a svědectví pamětníka. Stěžejním pramenem pro zpracovávání této bakalářské práce byl fond Městského národního výboru Hradec Králové uloženého v Státním okresním archivu Hradec Králové. V rámci tohoto fondu byly pro práci klíčové poměrně kvalitně dochované zprávy a rozборы stížností a připomínek pracujících z let 1965–1989 došlých na MěstNV. Součástí rozboru za daný rok, byly konkrétní oblasti stížností podrobněji rozebrány a popsány. S tímto fondem jsem podrobněji pracoval z důvodu nezpracování, a tudíž nedostupnosti fondu Východočeského krajského národního výboru Hradec Králové, který je zpracován pouze do roku 1976. Ovšem nenacházejí se v něm žádné statistiky, ani rozборы došlých stížností. Dále byly pro tuto bakalářskou práci důležité fondy: KSČ – krajský výbor Hradec Králové, KSČ – okresní výbor Hradec Králové a okrajově také fond Český cenový úřad – Odbor kontroly cen Hradec Králové. Z těchto fondů jsem primárně čerpal informace o konkrétních oblastech stížností a z těchto fondů jsem analyzoval konkrétní stížnosti. Jako hlavní místo svého bádání jsem zvolil centrum Východočeského kraje Hradec Králové a jeho archivy. Z důvodu velkého množství archiválií a materiálů a také nedostatku času, jsem ponechal stranou ostatní archivy a jejich fondy. Oporou při tvorbě této bakalářské práce mi byly také internetové zdroje. Většinou jsem je využíval při vysvětlování určitých pojmů nebo při doplňování kontextu dané kapitoly. Jednalo se například o vysvětlení pojmů *glasnost* a *perestrojka*. Poměrně často jsem využíval internetové zdroje k citaci různých zákonů a vyhlášek. Jednalo se o vládní vyhlášky, zákony a nařízení, která ovlivňovala vyřizování stížností, krajskou strukturu nebo bytové hospodaření. Jako nejdůležitější vyhlášku pro tuto práci vnímám vládní vyhlášku č. 150/1958, o vyřizování stížností, oznámení a podnětů pracujících, která udávala závazné pokyny, jak přijímat a pracovat se stížnostmi. Důležitou roli pro tuto práci představoval ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky, kterým bylo definováno nové rozdělení státu (z devatenácti na deset krajů) a zákon č. 129/2000 Sb. o krajích (krajské zřízení), podle kterých se kraje řídí až do dnes. Dalším zdrojem informací byl pro moji práci rozhovor s pamětníkem. Pamětníka jsem znal od vidění a kontaktoval jsem ho po telefonu. Abych mohl rozhovor provést, musel jsem se seznámit s jeho životem, který je zpracován na Paměti národa. Proti bádání v „neživých materiálech“ byl pro mě rozhovor s živou bytostí příjemnou změnou. S přihlédnutím na fakt, že to byl můj první rozhovor a, že jsem měl ze začátku rozhovoru jakýsi zvláštní pocit, tak hodnotím tuto zkušenost velmi kladně. V kapitole pohled na stížnosti očima vládnoucího režimu zprostředkovává dobová

publikace *Dopisy pracujících*.¹ U dobových publikací² je však nutno brát v potaz, že publikace byla vytvářena v době vládnoucího režimu, a tudíž na ni mohl mít režim značný vliv. To znamená, že může být přikrášlena a některé informace nemusí přímo odpovídat realitě.

Kritika literatury

Výhodou u psaní této bakalářské práce bylo množství odborné literatury zabývající se alespoň obecně tímto tématem. Hlavním zdrojem informací pro tuto práci byly především tituly vydané historiky Jaroslavem Pažoutem a Tomášem Vilímkem.³ Tato literatura tvořila základ této práce a jakýsi startovací bod pro další bádání. Množství odborné literatury vedlo k velkému množství zdrojů a možnosti komparace dat z těchto titulů. Práce by se dala z hlediska využití literatury rozdělit do tří částí. V první části, byly důležité publikace charakterizující Východočeský kraj.⁴ Z těchto publikací byla klíčová charakteristika Východočeského kraje, jeho průmyslu, zemědělství a kultury. Důležitým zdrojem pro druhou část (život v normalizačním Československu) byly tituly zabývající se Československem v období socialismu a dějinami Komunistické strany Československa v období normalizace.⁵ Tyto publikace přinášejí celkový pohled na dějiny Československa za socialismu. Obsahují charakteristiku doby a režimu, hospodářský, sociální a politický vývoj Československa. Pojednávají také o Československu v období normalizace a pádu komunistického režimu. Ve třetí části práce jsem nejvíce využíval již výše zmíněné publikace (pozn. 3), které se věnují studii stížností. Podrobně analyzují fenomén stížností, jejich vývoj, příčiny, limity a způsoby řešení klíčových problémů, na které stěžovatelé často upozorňovaly.

¹ ŠTASTNÝ, Josef. *Práce s dopisy pracujících*. Praha: Svoboda, 1982.

² V této práci se jedná o: *Práce s dopisy pracujících, Geografie krajů ČSSR: Vysokošk. učebnice pro posl. pedagog. fakult.* Učebnice pro vys. školy, *Východočeský kraj v číslech: Ekonomický rozvoj, výsledky sčítání lidu, domů a bytů, perspektiva vývoje do roku 1980*.

³ PAŽOUT, Jaroslav a VILÍMEK, Tomáš (ed.). *Ze studnice informací: příspěvek k problematice stížností v komunistickém Československu*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2023. ISBN 978-80-7494-649-3. VILÍMEK, Tomáš – PAŽOUT, Jaroslav. *Pohyblivé hranice diktatury ve světle stížností a anonymů československých občanů (1948–1989)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., 2023. ISBN: 978-80-7285-288-8.

⁴ SKALECKÁ, Veronika. *Pardubice v období normalizace: politika, kultura a média od srpna 1968 do listopadu 1989*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2016. ISBN 978-80-7465-231-8. MIŠTERA, Ludvík a ZPĚVÁK, Karel. *Geografie krajů ČSSR: Vysokošk. učebnice pro posl. pedagog. fakult.* Učebnice pro vys. školy. Praha: SPN, 1984. ISBN (Váz.):. *Východočeský kraj v číslech: Ekonomický rozvoj, výsledky sčítání lidu, domů a bytů, perspektiva vývoje do roku 1980*. Praha: Ústřední komise lidové kontroly a statistiky, 1964.

⁵ RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945-1989*. V Praze: Vyšehrad, 2020. ISBN 978-80-7601-334-6. KOCIAN, Jiří; PAŽOUT, Jaroslav; VILÍMEK, Tomáš; BALÍK, Stanislav a HLOUŠEK, Vít. *Dějiny Komunistické strany Československa IV: (1969-1993)*. Praha: Academia, 2020. ISBN 978-80-200-3174-7.

1 Východočeský kraj

1.1 Vznik

Vznik Východočeského kraje se váže k nové ústavě z roku 1960.⁶ Podle nové ústavy bylo Československo socialistickým státem, což bylo vyjádřeno i v novém oficiálním názvu státu – Československá socialistická republika (ČSSR). V souvislosti s tím byl změněn i státní znak, ve kterém korunu na hlavě českého lva nahradila rudá pěticípá hvězda, na slovenském znaku byl dvojramenný apoštolský kříž nahrazen partyzánskou vatrou.⁷ Součástí nového ústavního pořádku bylo i nové dělení státu. Území státu bylo nově rozděleno místo devatenácti jen na deset krajů⁸ a hlavní město Prahu. V českých zemích bylo zřízeno sedm krajů a tři na Slovensku. V čele krajů stály krajské národní výbory (KNV) sídlící v krajských městech. Kraje se dále dělily na okresy.⁹

1.2 Charakteristika

Východočeský kraj se rozkládal na severovýchodě Čech. Na severu sousedil s Polskou lidovou republikou (PLR). Na své západní a jižní hranici plynule přecházel do Severočeského, Středočeského a Jihočeského kraje, na východě do Severomoravského a Jihomoravského kraje.¹⁰ Rozloha Východočeského kraje byla 11 252 km² a k 31. 12. 1962 zde žilo 1 199 016 obyvatel, tj. 8,6 % všech obyvatel (jednalo se o 6. největší kraj v ČSSR). Krajským městem byl Hradec Králové.¹¹ K 1. 1. 1983 počet obyvatel kraje lehce vzrostl a to na 1 248 000.¹² Východočeský kraj byl členěn na jedenáct okresů (Hradec Králové, Havlíčkův Brod, Chrudim, Jičín, Náchod, Rychnov nad Kněžnou, Semily, Svitavy, Trutnov a Ústí nad Orlicí).¹³ Východočeský kraj byl krajem průmyslově-zemědělským. Převládal v něm průmysl, avšak vyspělé zemědělství mělo významný podíl na celostátní výrobě potravin a surovin pro zpracovatelský průmysl.

⁶ Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky. In: Elektronická Sběrka zákonů a mezinárodních smluv [online]. 1960, částka 40 [vid. 25. 5. 2024]. Dostupné z: <https://www.e-sbirka.cz/sb/1960/100/1992-10-29>

⁷ RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945-1989*. V Praze: Vyšehrad, 2020. ISBN 978-80-7601-334-6. str. 162.

⁸ Jednalo se o kraje Středočeský, Severočeský, Západočeský, Jihočeský, Východočeský, Jihomoravský, Severomoravský, Západoslovenský, Středoslovenský a Východoslovenský. RYCHLÍK, Jan. pozn. 5, str. 163.

⁹ RYCHLÍK, Jan. pozn. 7, str. 163.

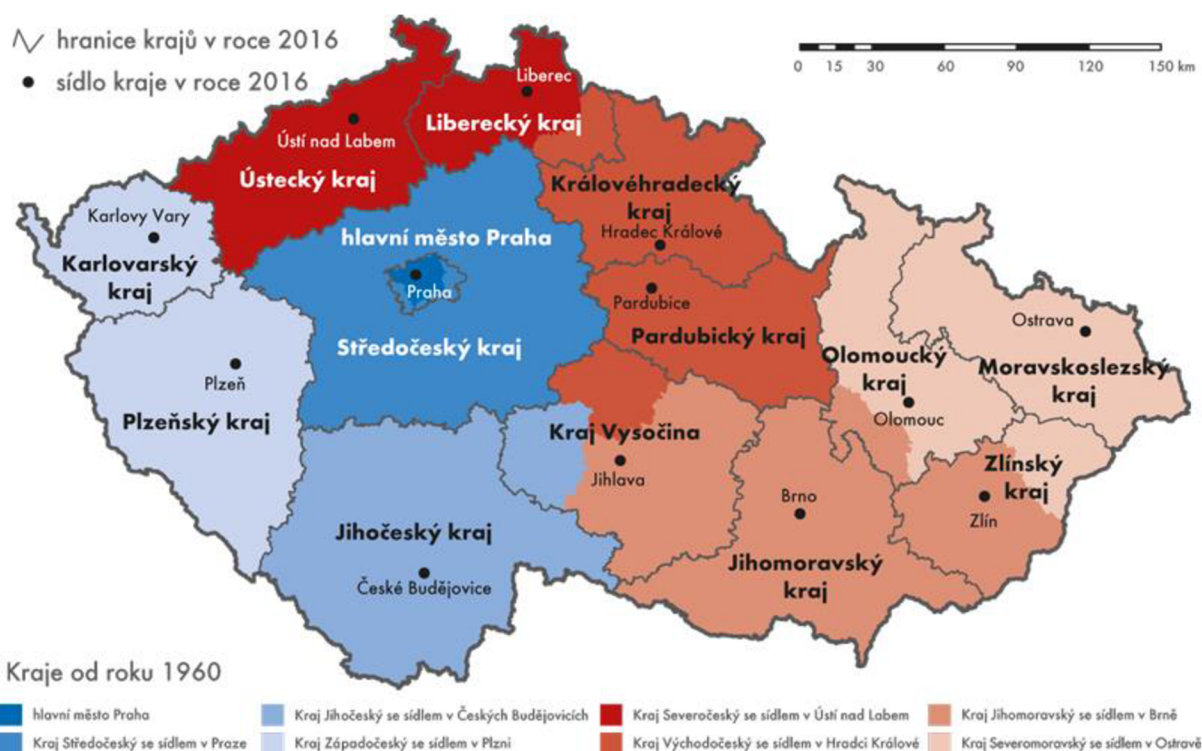
¹⁰ MIŠTERA, Ludvík a ZPĚVÁK, Karel. *Geografie krajů ČSSR: Vysokošk. učebnice pro posl. pedagog. fakult.* Učebnice pro vys. školy. Praha: SPN, 1984. ISBN (Váz.):. str. 154

¹¹ *Východočeský kraj v číslech: Ekonomický rozvoj, výsledky sčítání lidu, domů a bytů, perspektiva vývoje do roku 1980*. Praha: Ústřední komise lidové kontry a statistik, 1964. str. 9–11.

¹² MIŠTERA, Ludvík a ZPĚVÁK, Karel. pozn. 10, str. 154.

¹³ SKALECKÁ, Veronika. *Pardubice v období normalizace: politika, kultura a média od srpna 1968 do listopadu 1989*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2016. ISBN 978-80-7465-231-8. str. 41.

Nedostatky se projevovaly zejména v oblasti stavebnictví a na úseku placených služeb pro obyvatelstvo.¹⁴ Kraj tvořil velmi významnou vodohospodářskou oblast s velkým množstvím vodních toků (Labe, Úpa, Metuje, Divoká a Tichá Orlice, Loučná, Sázava, Chrudimka, Cidlina, Jizera, Morava a mnoho dalších menších řek a potoků). Nedostatkem však bylo znečišťování řek některými průmyslovými závody.¹⁵

Obrázek 1: Mapa porovnávající kraje z roku 1960 a kraje aktuální

1.3 Průmysl

Východočeský kraj měl vyspělý průmysl a intenzivní zemědělskou výrobu. Rozdílné přírodní podmínky ovlivňovaly vývoj zprůmyslnění a strukturu průmyslu kraje. Do vysoce průmyslových okresů patřily okresy: Trutnov, Pardubice, Hradec Králové, Ústí nad Orlicí a Náchod. Převážně zemědělského charakteru byly okresy Havlíčkův Brod a Jičín.¹⁶ Po únoru 1948 došlo k rychlému rozvoji průmyslu v kraji. Celková průmyslová výroba v kraji od roku 1949 do roku 1962 vzrostla téměř čtyřikrát. Rozvinutá zemědělská výroba v nížinných oblastech se stala základnou pro potravinářský průmysl, zejména cukrovary, pivovary, mlékárenský a masný průmysl.¹⁷

¹⁴ Východočeský kraj v číslech: Ekonomický rozvoj, výsledky sčítání lidu, domů a bytů, perspektiva vývoje do roku 1980. Praha: Ústřední komise lidové kontry a statistik, 1964. str. 5.

¹⁵ Tamtéž, str. 9.

¹⁶ Tamtéž, str. 12.

¹⁷ Tamtéž, str. 13.

Nejvyšší průmyslovou zaměstnanost vykazovaly okresy Pardubice, Trutnov, Ústí nad Orlicí a Hradec Králové, nejnižší okresy Rychnov nad Kněžnou a Jičín.¹⁸

Mezi nejvýznamnější odvětví průmyslu ve Východočeském kraji patřil chemický průmysl, který se na celostátním objemu chemické výroby podílel 14,8 % a v pořadí krajů zaujímal druhé místo v ČSSR. Mezi nejvýznamnější podniky patřily: chemické závody Semtín, Československé gumárenské závody v Náchodě a Hradci Králové a Fotochema Hradec Králové. Východočeský kraj byl také významným producentem papíru. Papírenský průmysl byl soustředěn na Vrchlabsku, Trutnovsku a Lanškrounsku. Dalším významným odvětvím Východočeského kraje bylo strojírenství (Závody Vítězného února v Hradci Králové, Transporta Chrudim, Československé závody naftových motorů v Plotišti, Karosa ve Vysokém Mýtě).¹⁹

Nejvýrazněji se na objemu výroby kraje podílel průmysl spotřební (32,7 %). Nejsilnějším odvětvím spotřebního průmyslu byl tradiční textilní průmysl, který svým objemem zaujímal první místo v ČSSR. Střediska textilního průmyslu byla silně soustředěna především v okresech Náchod, Semily, Trutnov, Svitavy a Jičín. Dřevoprávní průmysl byl rozmístěn po celém kraji. Nejvýznamnějším podnikem byly Československé hudební nástroje se sídlem v Hradci Králové vyrábějící píana značky Petrof. Průmysl ve Východočeském kraji byl poměrně silně rozvinut. V roce 1962 pracovalo v průmyslu 223 pracovníků na 1000 obyvatel kraje, z tohoto hlediska byly průmyslovější jen vysoce průmyslové kraje, a to Severočeský a Severomoravský.²⁰

1.4 Zemědělství

Ve Východočeském kraji se vzhledem k nadmořské výšce (od 200 m do 1600 m) a rozmanitosti hornin vyvinuly všechny druhy půd, zastoupené v ČSSR a s výjimkou pravých černozemí i všechny hlavní typy půd.²¹ Zemědělství zajišťovalo místní spotřebu a v řadě zemědělských výrobků, jako chlebovinách, ovoci, zelenině, bramborách a mase, vyvážel kraj přebytky.²² Mezi nejpěstovanější plodiny v kraji patřila cukrovka, brambory, oves, ječmen, žito a pšenice.²³ V rozvoji zemědělské výroby zaujímal Východočeský kraj jedno z předních míst v ČSSR. Zemědělství bylo založeno na vysoce intenzivní rostlinné a živočišné výrobě. Výměra zemědělské půdy činila 697 603 ha, tj. 60,9 % z celkové výměry kraje. V chovu skotu byl Východočeský kraj nejlepší v celém ČSSR.

¹⁸ MIŠTĚRA, Ludvík a ZPĚVÁK, Karel. pozn. 10, str. 163.

¹⁹ *Východočeský kraj v číslech: Ekonomický rozvoj, výsledky sčítání lidu, domů a bytů, perspektiva vývoje do roku 1980.* Praha: Ústřední komise lidové kontry a statistik, 1964. str. 14–15.

²⁰ Tamtéž, str. 15–16.

²¹ MIŠTĚRA, Ludvík a ZPĚVÁK, Karel. pozn. 10, str. 158.

²² *Východočeský kraj v číslech: Ekonomický rozvoj, výsledky sčítání lidu, domů a bytů, perspektiva vývoje do roku 1980.* Praha: Ústřední komise lidové kontry a statistik, 1964. str. 90.

²³ Tamtéž, str. 18.

Na celostátní produkci skotu se v roce 1962 podílel 12 %.²⁴ Prvenství si udržel i v roce 1980, kdy měl Východočeský kraj největší intenzitu chovu skotu a to 90 kusů na 100 ha zemědělské půdy.²⁵

1.5 Vzdělávání a kultura

Kulturní revoluce, jejímž cílem byla převýchova pracujících v duchu ideologie marxismu-leninismu (boj za odstraňování buržoazních přežitků v myšlení lidí a jejich převýchova v duchu socialistického uvědomění), zasáhla i Východočeský kraj. Základní formou výchovy ve společnosti byly školy. Ve Východočeském kraji byly tři vysoké školy, a to Vysoká škola chemicko-technologická v Pardubicích, Lékařská fakulta Karlovy univerzity v Hradci Králové a Pedagogická fakulta v Hradci Králové. V kraji se nacházelo také 646 mateřských, 1 232 základních, 42 středních všeobecně vzdělávacích, 80 odborných a 104 učňovských škol. V kraji pravidelně probíhaly významné kulturní akce jako např.: Smetanova Litomyšl, Jiráskův Hronov nebo Haškova Lipnice.²⁶ Kulturní vyžití v kraji zpestřovala Vědecká knihovna, Krajské muzeum, Hvězdárna a Galerie v Hradci Králové, Východočeské divadlo v Pardubicích nebo velký počet kin a knihoven rozmístěných po celém kraji. V roce 1983 bylo ve Východočeském kraji 280 stálých kin a na 1000 lidových knihoven.²⁷

1.6 Zánik kraje

Sloučení krajů Královehradeckého a Pardubického ve Východočeský vydrželo až do roku 2000, kdy na základě zákona č. 129/ 2000 Sb. o krajích vznikly nové kraje.²⁸ Východočeský kraj zanikl a po čtyřiceti letech opět vznikl Pardubický kraj s krajským městem Pardubice.²⁹

²⁴ Tamtéž, str. 16–18.

²⁵ MIŠTĚRA, Ludvík a ZPĚVÁK, Karel. pozn. 10, str. 32.

²⁶ *Východočeský kraj v číslech: Ekonomický rozvoj, výsledky sčítání lidu, domů a bytů, perspektiva vývoje do roku 1980*. Praha: Ústřední komise lidové kontry a statistik, 1964. str. 25.

²⁷ MIŠTĚRA, Ludvík a ZPĚVÁK, Karel. pozn. 10, str. 171.

²⁸ Zákon č. 129/2000 Sb. o krajích (krajské zřízení). In: Elektronická Sběrka zákonů a mezinárodních smluv [online]. 2000, částka 38 [vid. 20. 6. 2024]. Dostupné z: <https://www.e-sbirka.cz/sb/2000/129/2024-01-01>

²⁹ SKALECKÁ, Veronika. pozn. 13, str. 230.

2 Život v normalizačním Československu

2.1 Normalizace

Pojem normalizace lze chápat několika různými způsoby, proto je důležité si určit, který způsob bude v této práci využíván. V této práci bude pojem normalizace označovat období v Československu od nástupu Gustava Husáka do čela Komunistické strany Československa (KSČ) v dubnu 1969 až do konce vlády KSČ a pádu totalitního režimu v listopadu 1989.

Období normalizace znamenalo v KSČ návrat k tvrdé stranické disciplíně a slepé poslušnosti. V ideologické rovině komunistická strana i nadále hlásala, že jejím konečným cílem je vybudování beztřídní komunistické společnosti.³⁰ Podle komunistické propagandy měl být socialistický člověk novým typem člověka, jehož prvotní potřebou je pracovat pro blaho socialistické společnosti, společenské zájmy staví nad zájmy osobní, je fyzicky zdatný, ideologicky vyspělý.³¹

2.2 Společnost

Většina občanů Československa se proti tehdejšímu komunistickému režimu otevřeně nestavěla: nebyla sice ochotna jej aktivně podpořit v případě krize, ale byla ochotna jej tolerovat jako snesitelné zlo. V období normalizace žil občan nikoliv politikou, ale především svými každodenními radostmi a starostmi. V každodenním životě občana normalizačního Československa nešlo jen o to, jak vydělat peníze, ale především o neustálé shánění nedostatkového zboží a služeb.³² Tak jako už v padesátých a šedesátých letech byl pro Československo problémem především dovoz těch komodit a potravin, které se v Československu nevyráběly nebo nedaly pěstovat (např. káva, citrusové plody, banány).³³ Právě nedostatek kvalitního zboží byl jedním z častých témat stížností a dopisů normalizačního Československa. Nabídka v obchodech vykazovala značné výkyvy a jedinec se tak často dostával do situace, kdy nekupoval to, co skutečně potřeboval, ale to, co bylo zrovna k dostání.³⁴ Nedostatkové zboží bylo v krajním případě a s vysokými náklady dostupné v prodejnách podniku zahraničního obchodu Tuzex, kde se zboží prodávalo za volně směnitelné měny, nebo za zvláštní odběrné poukázky

³⁰ PAŽOUT Jaroslav. *Organizační struktura KSČ a situace uvnitř strany*. In: KOCIAN, Jiří, et. al. *Dějiny Komunistické strany Československa IV: (1969-1993)*. Praha: Academia, 2020. ISBN 978-80-200-3174-7. str. 118.

³¹ SKALECKÁ, Veronika. pozn. 13, str. 189.

³² RYCHLÍK, Jan. *Každodennost v Československu v období tzv. normalizace*. In: PAŽOUT, Jaroslav ed. *Každodenní život v Československu 1945/48-1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015. ISBN 978-80-87912-35-5. str. 38.

³³ RYCHLÍK, Jan. pozn. 7, str. 272.

³⁴ VILÍMEK, Tomáš. *Komunistická strana Československa a společnost v letech 1969–1989*. In: KOCIAN, Jiří, et. al. *Dějiny Komunistické strany Československa IV: (1969-1993)*. Praha: Academia, 2020. ISBN 978-80-200-3174-7. str. 358.

(tzv. tuzexové bony), které bylo možné získat buď legálně výměnou volně směnitelných valut anebo nelegálně na černém trhu.³⁵

Život v Československu plynul monotónně bez větších výkyvů, vymezován byl pouze stranickými sjezdy³⁶, oslavami významných výročí a svátků.³⁷ Nejmasovějším politickým rituálem byly průvody, základní prvky oslavy Svátku práce (1. máje).³⁸ Významnou roli ve společnosti hrála stranou řízená cenzura, která rozhodovala o tom, co se má hrát za hudbu, vydávat za knihy, co mají hrát divadla či vysílat rozhlas a televize.³⁹ Společnost měla na výběr 1 ze 3 cest (viz. kap. kultura a vzdělávání).

Skutečná kritika režimu často znamenala pro občany, kteří s ní vystoupili, různé nepříjemnosti, od šikanování až po trestněprávní postih, a to zdaleka nemluvíme pouze o aktivních odpůrcích režimu.⁴⁰ Opoziční aktivity znamenaly vedle hrozby trestněprávního postihu pro jejich aktéry též vytlačení na okraj společnosti, spojené se ztrátou adekvátního pracovního uplatnění, policejním i úředním šikanováním (oblíbené bylo mj. zabavování řidičských průkazů) a v neposlední řadě s postihy jejich rodinných příslušníků, včetně zamezování přístupu dětí ke středoškolskému a vysokoškolskému studiu.⁴¹ Komunistický režim také potíral jakékoliv pokusy o odlišnost, a to nejen v politickém smýšlení, hudbě a umění obecně. Záminkou k ostrakizaci⁴² a postihům se mohla stát i odlišnost ve vzhledu.⁴³

Léta 1971-1987 jsou označována jako období nehybnosti, neboť ve společnosti skutečně nebyl patrný větší pohyb, byť v ní (stejně jako v komunistické straně) probíhaly dlouhodobější procesy, které se viditelněji projeví až na konci osmdesátých let. Pro normalizační režim se stal ideálem úplný klid, poklidný koloběh stereotypů.⁴⁴ Životní úroveň normalizačního Československa byla relativně slušná. V některých ohledech, např. pokud jde o vybavení domácností, počet automobilů apod. dosáhla parametrů srovnatelných s některými méně vyvinutými kapitalistickými státy (např. Španělskem, Portugalskem či Řeckem).⁴⁵ Normalizační režim měl i svá pozitiva.

³⁵ Tamtéž, str. 274.

³⁶ Sjezdy KSČ se konaly pravidelně každých 5 let (1976, 1981, 1986) a následovaly po sjezdech KSSS. In: PAŽOUT, Jaroslav. pozn. 30, str. 119.

³⁷ Např. den výročí Velké říjnové socialistické revoluce, den výročí Slovenského národního povstání, Svátek práce, oslavy osvobození ČSR sovětskou armádou, Vítězný únor, mezinárodní den mládeže.

³⁸ SKALECKÁ, Veronika. pozn. 13, str. 176.

³⁹ POST BELLUM, O.P.S. My jsme to nevzdali. Život v normalizaci. PAMĚŤ NÁRODA. *Myjsmetonevzdali.cz* [online]. 2017 [vid. 20. 3. 2024]. Dostupné z:

<https://www.myjsmetonevzdali.cz/temata/sametova-revoluce/pad-komunistickeho-rezimu/>

⁴⁰ PAŽOUT, Jaroslav. pozn. 30, str. 122.

⁴¹ Tamtéž, str. 35.

⁴² Ostrakismus = vyloučení jedince ze společnosti/kolektivu.

⁴³ SKALECKÁ, Veronika. pozn. 13, str. 216.

⁴⁴ PAŽOUT, Jaroslav. pozn. 30, str. 122.

⁴⁵ RYCHLÍK, Jan. pozn. 7, str. 274.

Výrazně se během normalizace zlepšil bytový standart mnoha československým občanům. V sedmdesátých letech bylo postaveno přes 1,2 milionu bytů a v letech 1981 až 1989 jich přibylo dalších 819 tisíc.⁴⁶ Ovšem na naplnění pohledávek společnosti to nestačilo. Bytová problematika je jedním z nejčastěji vyskytovaným tématem stížností.

2.3 Kultura

Období normalizace je také možné označit jako dobu bez vizí, což se plně projevilo v kulturní oblasti. Čistky, tuhá cenzura, zákaz publikovat, který se vztahoval na řadu autorů a odchod řady umělců do zahraničí proměnily české země v duchovní oblasti ve vyprahlou poušť.⁴⁷ Kulturní prostředí v období normalizace nabízelo umělcům volbu jedné ze tří cest. První z nich byla ztotožnit se s režimem, přijmout jeho ideologii, a zajistit si tak možnost veřejného vystupování. Protipól této cesty představovalo odmítnout režimem nabízený model a ocitnout se tak na „okraji společnosti“. Třetí možností byla tzv. „šedá zóna“, která existovala mezi povoleným a zakázaným. Podstata šedé zóny spočívala v tom, že se občan nebude vměšovat do veřejného života a za to mu bude poskytnuta větší volnost v osobním životě (charakteristickým rysem šedé zóny byla nespokojenost s režimem, ale zároveň pasivní smíření s reálnou situací). Toto rozdělení na tři skupiny se netýkalo jen uměleckého prostředí, ale celé socialistické společnosti.⁴⁸ Komunistická strana také využívala umělců k popularizaci a podpoře voleb.⁴⁹ Na začátku sedmdesátých let přišla omezení kultury. Byla postavena pevná zeď mezi kulturou oficiální a neoficiální, tou, která odmítala tvořit v podmínkách stanovených režimem. To vedlo ke vzniku tří kulturně komunikačních okruhů: domácí veřejné (oficiální) kultury, domácí podzemní

⁴⁶ VILÍMEK, Tomáš a PAŽOUT, Jaroslav. *Pohyblivé hranice diktatury ve světle stížností a anonymů československých občanů (1948–1989)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., 2023. ISBN: 978-80-7285-288-8. str. 207.

⁴⁷ RYCHLÍK, Jan. pozn. 7, str. 286.

⁴⁸ SKALECKÁ, Veronika. pozn. 13, str. 195.

⁴⁹ Tamtéž, str. 179.

(samizdatové⁵⁰, undergroundové⁵¹) kultury a zahraniční (tvorba v exilu). Co se týče kinematografie, došlo k eliminaci západních filmů z kin a byly preferovány sovětské snímky.⁵²

Normalizační politika zasahovala také do tisku. Po celé období normalizace se v kulturní rubrice psalo víceméně podle určité šablony. Ta určovala kritéria, která musela kulturní akce splnit, aby se dostala na stránky komunistického tisku. Častým tématem kulturní rubriky novin byly nejrůznější soutěže. Např.: olympiáda v ruštině, „O stuhu 7. listopadu“, „Co víš o Sovětském svazu (SSSR)?“, „O zemi, kde zítra již znamená včera“, „Písně přátelství“. Soutěže často byly takovým „zprostředkovatelem“ seznámení se SSSR se sovětskou literaturou, či hudbou.⁵³

2.4 Volby

Režim od obyvatelstva vyžadoval čas od času manifestační vyjádření souhlasu s jeho politikou, např. při rituálně se opakujících masových oslavách Prvního máje nebo při volbách do zastupitelských sborů.⁵⁴ Každé „státněsocialistické volby“ provázela rozsáhlá propagandistická kampaň, prezentující dosažené výsledky budování socialismu, velebící sociální jistoty a zvyšující se životní úroveň pracujících, vyzdvihující péči o rodinu, zrovnoprávnění žen a podporu mladé

⁵⁰ Samizdat – způsob, kterým byla obcházena cenzura a vydávána zakázaná díla. Bývá spojován s kulturním disentem (člověkem odlišně smýšlejícím), tedy spisovateli, překladateli, redaktory, literárními historiky a dalšími veřejně činnými lidmi, kteří se na počátku sedmdesátých let ocitli na „černé listině“ a byli postiženi zákazem publikovat. V samizdatu hledali a nacházeli možnost, jak pokračovat ve své práci alespoň pro omezený okruh čtenářů. Samizdat se stal efektivním nástrojem vzdoru proti normalizované kulturní politice. Svobodný prostor v samizdatu hledali i ti, kdo z veřejné odborné komunikace vyloučení nebyli, nemohli tam však své názory a vědecké poznatky svobodně prezentovat. Za šíření „protistátní“ či „závadové“ literatury, jak samizdatovou produkci označovala Státní bezpečnost, hrozily vydavatelům nepříjemné postihy a sankce. Od zabavení řidičského průkazu, cestovního pasu přes výslechy na Státní bezpečnosti (StB) a opakované zadržení na 48 hodin až ke ztrátě zaměstnání nebo vyloučení ze studia; výjimkou nebylo ani vyhrožování fyzickým násilím nebo vydírání. Dětem nepohodlných osob bylo často bráněno ve studiu. Podobné šikaně dávala StB často přednost před soudními procesy, které přitahovaly nežádoucí pozornost mezinárodního společenství, pokud však zastrašování vydavatele neodstrašilo, sáhla státní moc i k trestnímu stíhání. In: PŘIBÁŇOVÁ, Alena, VÍTOVÁ, Andrea. *Přepisovat a šířit výslovně zakázáno! Český literární samizdat 1949–1989*. In: Ústav pro českou literaturu AV ČR [online]. Praha 2018 [vid. 10. 4. 2024], str. 2–5. Dostupné z: <https://ucl.cas.cz/vystavy/prepisovat-a-sirit-vyslovne-zakazano-cesky-literarni-samizdat-1949-1989/>

⁵¹ Underground (neboli podzemní kultura) byl svázán s komunitou, která se otevřeně distancovala od většinového způsobu života, určovaného společenskou normou. Vlastní svobodný prostor si vymezovala nejen odlišnými politickými názory, ale také nekomfortním životním stylem a uměleckým sebevyjádřením. V sedmdesátých a osmdesátých letech se doménou undergroundu stala hudba. Undergroundové koncerty, pořádané na odlehlých statcích a maskované zpravidla jako soukromé oslavy, na něž se sjížděli příznivci z celé republiky, byly trnem v oku StB, která účastníky vinila z nepovoleného shromažďování a pobuřování. Pronásledování undergroundové skupiny Plastic People of the Universe sblížilo underground s kulturním disentem a stalo se bezprostředním podnětem k založení Charty 77. In: PŘIBÁŇOVÁ, Alena, VÍTOVÁ, Andrea. *Přepisovat a šířit výslovně zakázáno! Český literární samizdat 1949–1989*. In: Ústav pro českou literaturu AV ČR [online]. Praha 2018 [vid. 10. 4. 2024], str. 11. Dostupné z: <https://ucl.cas.cz/vystavy/prepisovat-a-sirit-vyslovne-zakazano-cesky-literarni-samizdat-1949-1989/>

⁵² SKALECKÁ, Veronika. pozn. 13, str. 200.

⁵³ Tamtéž, str. 169–172.

⁵⁴ PAŽOUT, Jaroslav. pozn. 30, str. 122.

generace.⁵⁵ Odevzdání hlasu pro kandidáta bylo pojato jako základní podmínka pro dosažení „štěstí a blahobytu lidu“, k jejichž upevnění je nezbytná vedoucí úloha KSČ stejně jako spojení se SSSR.⁵⁶

Před každými normalizačními volbami se ve stranickém tisku objevovaly články o nedemokratičnosti voleb na Západě.⁵⁷ Stranické i nestraničné volby byly vždy pečlivě inscenované. Volily se jen schválené jednotné kandidátky. Před důležitými volbami se vždy scházely ve všech shromážděních většinové stranické skupiny, aby výsledná volba byla zaručená. Za této situace, kdy výsledek voleb byl předem rozhodnut, nikomu nestálo za to, volit proti. Proto byly výsledky voleb zpravidla 99procentní.⁵⁸

2.5 Emigrace

Bezprostředně po okupaci Československa armádami pěti zemí Varšavské smlouvy emigrovalo podle historiků 100 až 150 tisíc československých občanů. Velká emigrační vlna začala už v prvních hodinách okupace. Lidé opouštěli Československo v obavách z dalšího vývoje a pohraničníci je nechávali odjet bez výjezdních doložek či dokonce i bez pasu. Odjet z Československa bylo možné až do 8. října 1969, kdy normalizační vláda vydala nové nařízení a cestování na západ znovu zakázala. Benevolence pohraničníků skončila.⁵⁹ I po uzavření hranic relativně bezpečná cesta do emigrace vedla přes Jugoslávii, kam se i v době normalizace pořádaly hromadné turistické zájezdy. Jugoslávské úřady až do roku 1980 umožňovaly emigrantům legální odjezd do třetích zemí (zpravidla do Rakouska nebo Itálie) za předpokladu, že je dotyčná země byla ochotna přijmout. To se změnilo v 1981, kdy je jugoslávské úřady kvůli zvláštním pasům, které začaly být Čechoslovákům vydávány, přestaly pouštět. Ani potom se nic zásadně nezměnilo a českoslovenští občané překračovali slabě strážené hranice ilegálně. Podle jugoslávských zákonů totiž nebylo nedovolené překročení hranic trestným činem, ale jen přestupkem.⁶⁰ K cestě za svobodou využila většina Čechů a Slováků povolený pobyt v zahraničí, popř. služební cestu. Nejčastěji se emigrovalo z Jugoslávie, následovala se značným odstupem Spolková republika Německo a Rakousko.⁶¹

⁵⁵ VILÍMEK, Tomáš. pozn. 34, str. 328.

⁵⁶ Tamtéž, str. 337.

⁵⁷ Tamtéž, str. 332.

⁵⁸ KABELA, Jiří a HÁJEK, Martin. Jak vládli? průvodce hierarchiemi reálného socialismu. Knihy dokumenty. Brno: Doplněk, 2008. ISBN 978-80-7239-213-1. str. 61.

⁵⁹ ŠMÍD, Michal. PAMĚŤ NÁRODA. *Vrátit se, či zůstat? Příběhy Čechů, kteří byli 21. srpna 1968 v zahraničí* [online]. 2020 [vid. 2024-03-20]. Dostupné z:

<https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/pribehy/vratit-se-ci-zustat-pribehy-cechu-kteri-byli-21-srpna-1968-v-zahranici>

⁶⁰ RYCHLÍK, Jan. pozn. 7, str. 276.

⁶¹ VILÍMEK, Tomáš. pozn. 34, str. 303.

Jedním z nejsilnějších motivů opuštění Československa byla nespokojenost s poměry v zemi, spojená často s přesvědčením, že na Západě bude moci jedinec dosáhnout lepší životní úrovně. Československá média cíleně vytvářela představu, že emigranti jsou lidé snažící se útekem vyhnout potrestání za spáchaný kriminální čin.⁶² Návod, jak emigrovat obsahovaly různé zakázané časopisy. Například exilový časopis *Západ* dával čtenářům návod, jak emigrovat do Kanady.⁶³

Rozsah emigrace v letech 1968 až 1989 byl skutečně značný a pro KSČ představoval tento fenomén závažný problém, který se snažil řešit kombinací represivních a administrativních metod, zadrátováním hranic a v krajních případech i připraveností střílet na vlastní občany. Příprava, pokus a dokonání čin opuštění republiky tvořil v 70. a 80. letech hlavní pracovní náplň vyšetřovatelů StB.⁶⁴ Přes mediálně negativní ztvárnění života na Západě a pravidelné očerňování aktivních představitelů československého exilu se každoročně tisíce lidí rozhodli ilegálně opustit Československo.⁶⁵ Z Československa během let 1968 až 1989 emigrovalo více než 145 tisíc lidí.⁶⁶

Československé úřady neměly v případě nelegální emigrace možnost potrestat emigranta jinak, než že jej soud odsoudil v nepřítomnosti. Běžné byly tresty vězení, které ovšem nebyly vykonatelné, a tresty propadnutí majetku.⁶⁷ V rozmezí let 1969–1989 bylo odsouzeno celkem 105 993 osob za trestný čin opuštění republiky.⁶⁸

2.6 Čistky

Hlavní prostředek k hromadnému odstranění nepohodlných osob, stoupců a aktérů reformního hnutí z KSČ představovaly masové čistky, které měly zbavit stranu všech nedemokraticky a proreformně smýšlejících členů a změnit ji ve spolehlivě fungující nástroj politiky normalizace na všech stupních a ve všech oblastech života společnosti.⁶⁹ Po provedení rozsáhlých čistek byl masový odpor proti normalizaci v podstatě zlomen. Na počátku normalizace existovalo v Československu jen několik skupin někdejších aktivistů z roku 1968. Skupiny nedokázaly získat podporu veřejnosti, zůstaly izolovány a StB je brzy rozbila.⁷⁰

⁶² Tamtéž, str. 311–312.

⁶³ *Západ, časopis pro Čechy a Slováky* [online]. 1980, roč. 2, č. 5 [vid. 21. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/uvod/archiv-casopisu-zapad-1979-1993/>

⁶⁴ VILÍMEK, Tomáš. pozn. 34, str. 309.

⁶⁵ Tamtéž, str. 298.

⁶⁶ Tamtéž, str. 299.

⁶⁷ RYCHLÍK, Jan. pozn. 7, str. 277.

⁶⁸ CUHRA, Jaroslav. *Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969-1972*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. ISBN 80-85270-64-1. str. 10.

⁶⁹ PAŽOUT, Jaroslav. pozn. 30, str. 25.

⁷⁰ RYCHLÍK, Jan. pozn. 7, str. 291.

Čistky, doprovázené rozsáhlou propagandistickou kampaní v médiích, stály v popředí politického života země zhruba do května 1971. Poté probíhaly v menší intenzitě a v méně nápadné formě.⁷¹ Kromě silových rezortů se čistky dotkly výrazně především oblasti školství, kultury a médií.⁷² Na uvolněná místa byli dosazeni stoupenoci normalizační politiky, čímž se instituce staly opět poslušným nástrojem vládnoucí KSČ.⁷³

2.7 Pád režimu

V 80. letech se prohlubovala ekonomická i společenská stagnace v socialistických zemích. Impulz ke změnám přišel ze SSSR, kde se v roce 1985 ujal vedení KSSS reformně naladěný Michail Sergajevič Gorbačov. Hesla odzbrojení, perestrojka⁷⁴ a glasnost⁷⁵ se stala podnětem k určitému uvolnění ve východním bloku.⁷⁶ Ve druhé polovině osmdesátých let výrazně narostl kritický potenciál ve společnosti a původně stabilizační funkce stížností, která sloužila dlouhá léta jako jakási pojistka, nakonec přispěla značnou měrou k destabilizaci režimu.⁷⁷ K příčinám krize režimu patří úpadek hospodářství, slábnoucí vliv vládnoucího režimu a nespokojenost mladé vrstvy obyvatelstva.⁷⁸ Počátkem jara roku 1988 se podařilo opozici přenést protesty proti normalizačnímu režimu do ulic a zapojovat do nich širší vrstvy obyvatelstva.⁷⁹ Demonstrace, kterou uspořádali pražští vysokoškoláci 17. listopadu v den připomenutí událostí z roku 1939 (padesáté výročí uzavření českých vysokých škol a popravy studentů nacisty), a zásah proti ní vedly k pádu komunistického režimu v Československu.⁸⁰ Období stávek a demonstrací mezi 17. a 29. listopadem je označováno jako Sametová revoluce (někdy něžná revoluce). KSČ se ocitla pod obrovským tlakem a nemohla očekávat podporu zvenčí, jelikož většina komunistických režimů se už rozpadla. Neudržitelná situace v Evropě a v Československu vedla k demisi

⁷¹ PAŽOUT, Jaroslav. pozn. 30, str. 164.

⁷² Tamtéž, str. 168.

⁷³ Tamtéž, str. 169.

⁷⁴ Neboli přestavba, označující program Michaila S. Gorbačova. Původně byla zamýšlena pouze jako ekonomická přestavba (cílem bylo překonání hluboké krize sovětské ekonomiky). In: BAYER, Ivo, *Perestrojka*. In: NEŠPOR, R., Zdeněk (ed.). *Sociologická encyklopedie* [online]. Aktualizováno 11. 12. 2017 [vid. 18. 6. 2024]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Perestrojka>

⁷⁵ Neboli otevřenost, byla druhou částí reformního programu Michaila S. Gorbačova. Jednalo se o otevřenou politiku sovětského režimu (cílem byl: boj s korupcí a byrokratismem, transparence politických procesů, svoboda slova, náboženského vyznání, vědy a umění, právo na stávky a demonstrace). In: BAYER, Ivo, *Glasnost*. In: NEŠPOR, R., Zdeněk (ed.). *Sociologická encyklopedie* [online]. Aktualizováno 11. 12. 2017 [vid. 18. 6. 2024]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Glasnos%C5%A5>

⁷⁶ POST BELLUM, O.P.S. My jsme to nevzdali, *Pád komunistického režimu*. PAMĚŤ NÁRODA. [Myjsmetonevzdali.cz](https://www.myjsmetonevzdali.cz) [online]. 2017 [vid. 20. 3. 2024]. Dostupné z: [https://](https://www.myjsmetonevzdali.cz)

<https://www.myjsmetonevzdali.cz/temata/sametova-revoluce/pad-komunistickeho-rezimu/>

⁷⁷ PAŽOUT, Jaroslav a VILÍMEK, Tomáš. Ze studnice informací: příspěvek k problematice stížností v komunistickém Československu. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2023. ISBN 978-80-7494-649-3. str. 21.

⁷⁸ RYCHLÍK, Jan. pozn. 7, str. 317.

⁷⁹ RYCHLÍK, Jan. pozn. 7, str. 310.

⁸⁰ SKALECKÁ, Veronika. pozn. 13, str. 223.

komunistické vlády. Prezidentem Československa byl 29. prosince 1989 zvolen Federálním shromážděním Václav Havel.

3 Problematika stížnosti

3.1 Obecná charakteristika

Stížnost vyjadřuje projev nespokojenosti či nesouhlasu stěžovatele. Po dobu skoro 50 let se podání či stížnost řídila dle vládní vyhlášky č. 150/1958 Ú. l., o vyřizování stížností, oznámení a podnětů pracujících.⁸¹ Zrušena byla vládním nařízením č. 370/2005 Sb. k 1. lednu 2006.⁸² Stížnost lze podat i v dnešní době, a to písemně nebo ústní podobě. Stížnosti, které jsou směřovány ve veřejném zájmu proti státním orgánům spadají pod zákon č. 85/1990 Sb., o právu petičním.⁸³ Stížnosti vedené proti nevhodnému chování úředních osob a proti postupu správního orgánu upravuje zákon č. 500/2004 Sb. (§ 175).⁸⁴

Stížnosti občanů představují pro historiky velmi cenný a masivně dochovaný pramen každodennosti. Díky jejich autentičnosti poskytují svědectví o proměnlivých hranicích fungování systému a situaci ve společnosti. Poskytují možnost nahlédnout do myšlenkového světa pisatelů a navíc přináší i různé podoby strategií a jednání při řešení osobních či společenských zájmů.⁸⁵ Většina autorů těchto stížností byla motivována snahou získat pomoc při řešení osobních či pracovních problémů nebo snahou upozornit na společenské problémy, mezi kterými nejčastěji figurovaly otázky zásobování a kvality služeb, nespokojenost s poměry v podnicích a organizacích nebo velmi často řešené bytové hospodářství.⁸⁶ Lidé se na státní orgány obraceli hlavně z důvodu, že stížnosti mnohdy představovaly poslední možnost, jak se dovolat spravedlnosti.⁸⁷

Prvenství po celé normalizační období tvořily stížnosti na nedostatečné zásobování, výpadky ve vnitřním obchodě, neuspokojivé služby a nízké kvality hospodářského a potravinářského zboží. Tato skupina zastávala v polovině 80. let více než čtvrtinový podíl všech došlých stížností.

⁸¹ Vládní vyhláška č. 150/1958 Ú. l., o vyřizování stížností, oznámení a podnětů pracujících. In: Elektronická Sbírka zákonů a mezinárodních smluv [online]. 1958, částka 81 [vid. 1. 6. 2024]. Dostupné z: <https://www.e-sbirka.cz/ul0/1958/150/1958-10-11>

⁸² Nařízení vlády č. 370/2005 Sb., kterým se zrušuje vyhláška č. 150/1958 Ú. l., o vyřizování stížností, oznámení a podnětů pracujících. In: Elektronická Sbírka zákonů a mezinárodních smluv [online]. 2005, částka 129 [vid. 1. 6. 2024]. Dostupné z: <https://www.e-sbirka.cz/sb/2005/370/2006-01-01>

⁸³ Zákon č. 85/1990 Sb., Zákon o právu petičním. In: Elektronická Sbírka zákonů a mezinárodních smluv [online]. 1990, částka 19 [vid. 1. 6. 2024]. Dostupné z: <https://www.e-sbirka.cz/sb/1990/85/2023-12-31>

⁸⁴ Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád. In: Elektronická Sbírka zákonů a mezinárodních smluv [online]. 2004, částka 174 [vid. 1. 6. 2024]. Dostupné z: <https://www.e-sbirka.cz/sb/2004/500/2021-01-01>

⁸⁵ PAŽOUT, Jaroslav a VILÍMEK, Tomáš. pozn. 77, str. 7.

⁸⁶ VILÍMEK, Tomáš. pozn. 34, str. 351–352.

⁸⁷ Tamtéž, str. 353.

Oprávněnost u těchto stížností dosahovala až 50 %.⁸⁸ Jejich každoroční počet pouze ojediněle klesal pod třicetitisícovou hranici.⁸⁹ Mezi nedostatkovým zbožím se pravidelně objevovaly televize, šicí stroje, automobily, jízdní kola, nábytek, hygienické potřeby či stavební materiál.⁹⁰ Období před Vánoce zase bylo obdobím nedostatku typických surovin na pečení cukroví (cukr, kokos, oříšky, kakao). Během letních prázdnin se zase zhoršila nabídka základních potravin (pečivo, mléko).⁹¹ Tématem kritiky v oblasti kvality služeb se stalo nedodržování pracovní doby, nekvalitní obsluha, časté uzavírání prodejen, přednostní prodej a zatajování zboží nebo šizení zákazníka (předražování, šizení váhy a jakosti).⁹² Stěžovatelé upozorňovali také na to, že situaci zhoršují mnozí vedoucí provozoven a prodavači, kteří potvrzovali zvěsti o plánovaném zdražení či výpadku ve výrobě určitého sortimentu zboží, které následně prodávali „pod pultem“ za vyšší ceny.⁹³ Nedostatek zboží a zhoršení zásobování obchodů vytvářely podmínky pro úplatkářství. Takové jednání se stalo společenským standardem. O tom svědčilo známé heslo „kdo neokrádá stát, okrádá rodinu“.⁹⁴ Zcela běžná byla korupce i v dalších odvětvích, například ve zdravotnictví či bytovém hospodářství.⁹⁵

Stížnostem byla systémem věnována značná pozornost. V první řadě plnily důležitou funkci diagnostiky nálad obyvatelstva a odhalovaly potencionální ohniska konfliktů.⁹⁶ Stížnosti jako forma individuálního procesu nepředstavovaly pro vládnoucí režim takové riziko jako například kolektivní stávky, ke kterým docházelo především v průběhu první poloviny padesátých let.⁹⁷ Dle údajů Výboru lidové kontroly ČSSR (VLK), který evidoval stížnosti, podněty a oznámení, vyplývá, že v letech 1971–1988 bylo v národních výborech všech úrovní a v centrálních i republikových státních orgánech vyřízeno téměř 2,3 milionu podání.⁹⁸ Celkový počet stížností je však nutné korigovat faktem, že někteří pisatelé se se svou stížností obraceli na více míst zároveň, což mohlo vést k jejich vícečetnému započtení.⁹⁹ V oficiálních médiích se často stížnostem říkalo „dopisy pracujících“. Psaly je různé skupiny obyvatel. Většinou ty, které nedisponovaly ekonomickým či sociálním kapitálem, který by jim umožnil se za cílem dostat jinou cestou než formou úplatku nebo přes své známé.¹⁰⁰ Dopisy pracujících představovaly nejrozšířenější formu vzájemné interakce

⁸⁸ Tamtéž, str. 356–357.

⁸⁹ VILÍMEK, Tomáš a PAŽOUT, Jaroslav. pozn. 46, str. 113.

⁹⁰ Tamtéž, str. 114.

⁹¹ PAŽOUT, Jaroslav a VILÍMEK, Tomáš. pozn. 77, str. 25.

⁹² Tamtéž, str. 28.

⁹³ VILÍMEK, Tomáš. pozn. 34, str. 357.

⁹⁴ PAŽOUT, Jaroslav a VILÍMEK, Tomáš. pozn. 77, str. 197.

⁹⁵ Tamtéž, str. 200.

⁹⁶ Tamtéž, str. 19.

⁹⁷ VILÍMEK, Tomáš a PAŽOUT, Jaroslav. pozn. 46, str. 17.

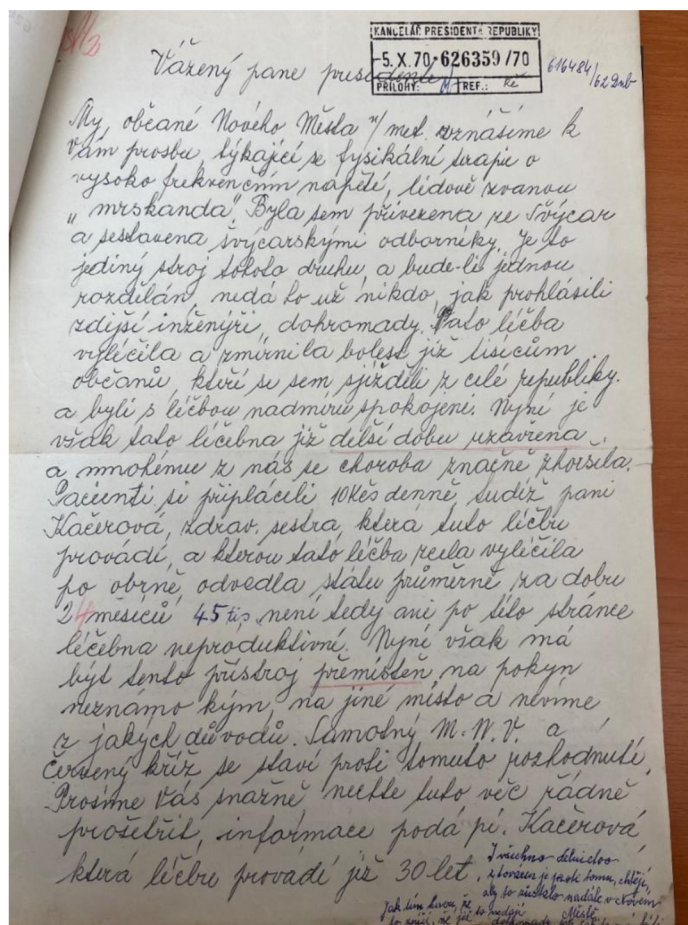
⁹⁸ PAŽOUT, Jaroslav a VILÍMEK, Tomáš. pozn. 77, str. 22.

⁹⁹ VILÍMEK, Tomáš a PAŽOUT, Jaroslav. pozn. 46, str. 76.

¹⁰⁰ PAŽOUT, Jaroslav a VILÍMEK, Tomáš. pozn. 77, str. 315.

mezi občany a různými úrovněmi mocenského aparátu.¹⁰¹ Žádná ze stížností neměla zůstat nepřečtená a zvláštní pozornost měla být věnována těm, které upozorňovaly na byrokratické jednání, rozkrádání socialistického majetku a na porušování socialistické zákonnosti a narušování státní disciplíny.¹⁰²

Neschopnost režimu přesvědčit občany o tom, že se mohou svobodně a beztrestně vyjádřit ke společenským problémům a nešvarům, měla za následek narůstající počty anonymů, které značně zatěžovaly orgány. A také skutečnost, že se občané často obraceli přímo na nejvyšší stranické a státní orgány, od kterých si slibovali nápravu kritizovaného jevu. Mnohé k tomu vedla i předchozí negativní zkušenost s místními orgány lidosprávy či s regionálními představiteli KSČ.¹⁰³ Stěžovatelé se neváhali obrátit na nejvyšší představitele systému. Například na generálního tajemníka KSČ, kterému vytkli nedostatek dámských vložek či chybějící díly do automobilů.¹⁰⁴

Obrázek 2: Anonymní stížnost občanů Nového Bydžova adresovaná prezidentu republiky

¹⁰¹ VILÍMEK, Tomáš a PAŽOUT, Jaroslav. pozn. 46, str. 6.

¹⁰² Tamtéž, str. 26.

¹⁰³ VILÍMEK, Tomáš. pozn. 34, str. 364–365.

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 359.

3.2 Stížnosti pohledem mocenského aparátu

Pro představu o tom, jak stížnosti vnímali představitelé mocenského aparátu zmíním nejdůležitější body z komunistické brožury (Práce s dopisy pracujících), vydané v roce 1982. Jelikož se jedná o brožuru propagující vládnoucí režim, proto je potřeba na tuto brožuru pohlížet s nadhledem.

Dle této brožury pracující důvěřují straně, proto se k ní obraceni s problémy, které se týkají naléhavých otázek veřejného života, pracovních i běžných životních problémů, svěřují se jí se svými názory a kritizují vyskytující se nedostatky.¹⁰⁵ Proto jak z osobního jednání, tak i z písemného vyřízení dopisu musí být patrný zájem o záležitost občana, o jeho problémy. Hlavním cílem není vyřízení dopisu dle požadavků pisatele za každou cenu, ale to, aby občan byl spokojen s kvalitou vyřízení, a to i tehdy, není-li jeho žádosti vyhověno.¹⁰⁶ Dále je zde uváděno, že práce s dopisy pracujících se nemůže omezovat jen na jejich pouhé přečtení a individuální vyřízení. Vyžaduje hluboký rozbor otázek, s nimiž pracující přicházejí, jejich vyhodnocení a případné zhodnocení. Vztah k dopisům, rozbor námětů, připomínek a stížností jsou důležitými činiteli, v nichž se projevuje vyspělost stranického a státního aparátu, umění učit se od mas a učit masy.¹⁰⁷ Správná a včasná reakce na názory, náměty i připomínky a jejich rozhodné řešení patří k nezbytným podmínkám řídicí činnosti. Pozitivně ovlivňuje myšlení a jednání lidí a jejich pracovní i politickou angažovanost. Upevňuje autoritu strany a její spojení s pracujícími.¹⁰⁸

Představitelé mocenského aparátu chápali dopisy pracujících občanů jako tzv. „kontrolu zdola“ formou kritiky, připomínek, stížností, návrhů, účastí na řízení apod. Kontrola byla jednou z důležitých podmínek úspěšného fungování celého mechanismu socialistického státu.¹⁰⁹ Dopisy, které docházejí na různé orgány a organizace, ať stranické, státní, hospodářské i společenské, v mnoha případech ukazují, jak zlepšovat práci. Pomáhají odhalovat škodlivé jevy v každodenním životě a chrání oprávněné zájmy občanů a organizací.¹¹⁰ Správné a včasné řešení stížností, námětů a připomínek upevňuje spojení stranických orgánů s členy a organizacemi strany i nestraníky, posiluje důvěru v politiku strany a prohlubuje vztah k socialistickému zřízení.¹¹¹

Prošetřování dopisů pracujících, obsahující náměty, připomínky a stížnosti došlé stranickým orgánům a organizacím provádějí pověřeni funkcionáři nebo pracovníci tohoto orgánu, či organizace, jimž byl dopis adresován. Případně pověřeni členové výboru stranických organizací,

¹⁰⁵ ŠTASTNÝ, Josef. pozn. 1, str. 5–6.

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 74–75.

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 6.

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 23.

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 31.

¹¹⁰ Tamtéž, str. 45.

¹¹¹ Tamtéž.

v závažnějších případech členů strany schválené stranickým orgánem k provedení šetření a k předložení návrhu na způsob řešení a uzavření konkrétní záležitosti.¹¹² Je nepřípustné postupovat stížnost, či připomínku k vyřízení (prošetření) útvarům a pracovníkům orgánu, organizace, proti kterým směřuje. Stížnosti na vedoucí pracovníky organizací mohou být postoupeny k vyřízení (prošetření) jen příslušnému nadřízenému orgánu.¹¹³ Požádá-li stěžovatel, aby jeho jméno nebylo uváděno, nebo jestliže je to v zájmu správného vyřízení stížnosti potřebné, postoupí se k prošetření jen opis stížnosti bez uvedení jména stěžovatele. To umožňuje zabezpečit objektivitu šetření a zabraňuje možnosti šikanování stěžovatele.¹¹⁴ Vůči pisatelům nesmí být činěny přímé ani nepřímé zákroky proto, že podali stížnost, připomínku či námět.¹¹⁵

V případě notorických stěžovatelů, kteří se obracejí na stranické a státní orgány a organizace se stále stejnými stížnostmi, které byly již vícekrát prošetřeny a shledány jako neodůvodněné, se po náležitém prověření pisatelům stručně sdělí, kterým orgánem, kdy a s jakým výsledkem byla jejich stížnost vyřízena a uzavřena, a že další podněty ve stejné věci nebudou stranickými orgány a organizacemi již šetřeny a budou bez dalších opatření zakládány.¹¹⁶ Pro rozvíjení socialistické demokracie, aktivity a iniciativy lidí je důležité vytvářet širokou platformu výměny názorů a rozvoje konstruktivní kritiky. Musíme dosáhnout, aby se na připomínky lidí v odpovědných orgánech vždy reagovalo, kritizované nedostatky řešily a veřejnost o tom byla informována.¹¹⁷

3.3 Náležitosti stížností a jejich vyřizování

Nejenom v době normalizace, chtěla-li být stížnost vyřízena, musela mít své náležitosti a povinnosti, bez kterých se neobešla. Nejzákladnějším bodem je popis dané stížnosti/problému. Zde platilo, že čím lépe byla událost popsána, tím lépe se s ní pracovalo. Záleželo také na kvalitě stížnosti. Některé z podaných stížností byly psané na psacím stroji, u nich nebyl s kvalitou víceméně problém. Velké množství stížností však bylo psáno ručně na papír a kolikrát se mohlo stát, že stížnost byla založena prostě jen z důvodu, že se nedala přečíst. To také mohlo vyústit v opakované stížnosti. Každá stížnost, aby se občan dočkal odpovědi či výsledku, nesměla být anonymní (opatřená často obecnými a nedohledatelnými podpisy – rodič, zaměstnanec, soudruh, občan). Musela mít tedy svůj podpis. Konkrétně se jednalo o jméno, příjmení a kontaktní poštovní adresu stěžovatele.

¹¹² Tamtéž, str. 55.

¹¹³ Tamtéž, str. 58.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Tamtéž, str. 64.

¹¹⁶ Tamtéž, str. 67–68.

¹¹⁷ Tamtéž, str. 5.

Právo na „konstruktivní kritiku bylo vyzdvihováno jako nedílná a potřebná součást demokracie až do konce režimu v roce 1989. Státní a hospodářské orgány byly dle vládní vyhlášky č. 150/1958 Ú. l., o vyřizování stížnosti, oznámení a podnětů pracujících¹¹⁸, povinni přijímat, správně a včasně vyřizovat stížnosti a oznámení od všech pracujících. Pisatelům stížností navíc nesměly hrozit žádné přímé či nepřímé postihy.¹¹⁹ Dle této vyhlášky bylo nepřípustné postupovat stížnost pracovníkům či funkcionářům proti kterým směřovala. Pokud se jednalo o stížnost, která nemusela být prošetřována bližším zkoumáním na konkrétním místě, musel příslušný orgán vyřídit stížnost do deseti dnů, v ostatních případech činila lhůta třicet dnů, o čemž však musel být stěžovatel informován.¹²⁰ Stranické vedení věnovalo „stížnostem pracujících“ značnou pozornost a od konce 70. let se snažilo systematizovat proces jejich vyřizování. Stížnosti a oznámení rozlišovalo na oprávněné, neoprávněné a hanlivé či psané z nepřátelských pozic, aniž by byly hranice přesně vymezeny.¹²¹

3.4 Stížnosti skryté v anonymitě

Anonymní stížnost/připomínku je možné podat i v dnešní době. Řídí se zákonem č. 500/2004 Sb., Správní řád.¹²² Problematika anonymních stížností a upozornění v období normalizace je specifickou skupinou. V následující kapitole se ji proto pokusím analyzovat.

Anonymy nemalou měrou přispěly k odhalení řady vážných nešvarů, při jejichž prošetřování vyšla mnohdy napovrch i zjištění, která zpochybňovala správnost realizace kádrové politiky komunistické strany.¹²³ Podle brožury z roku 1982 mohli mít anonymní pisatelé stížností mnoho důvodů k sepsání a následnému poslání těchto dopisů (od důvodů poctivých až po důvody nepoctivé). Jako je například šíření nepravdivých a pomlouvacích informací, které mají za cíl zostudit a poškodit osoby, proti kterým jsou směřovány.¹²⁴ Anonymní formu stěžovatelé volili především ze strachu před přímými a nepřímými postihy ze strany kritizovaných vedoucích

¹¹⁸ Vládní vyhláška č. 150/1958 Ú. l., o vyřizování stížností, oznámení a podnětů pracujících. In: Elektronická Sbírka zákonů a mezinárodních smluv [online]. 1958, částka 81 [vid. 1. 6. 2024]. Dostupné z: <https://www.e-sbirka.cz/ul0/1958/150/1958-10-11>

¹¹⁹ VILÍMEK, Tomáš. pozn. 34, str. 348.

¹²⁰ PAŽOUT, Jaroslav a VILÍMEK, Tomáš. pozn. 77, str. 15.

¹²¹ VILÍMEK, Tomáš. pozn. 34, str. 352.

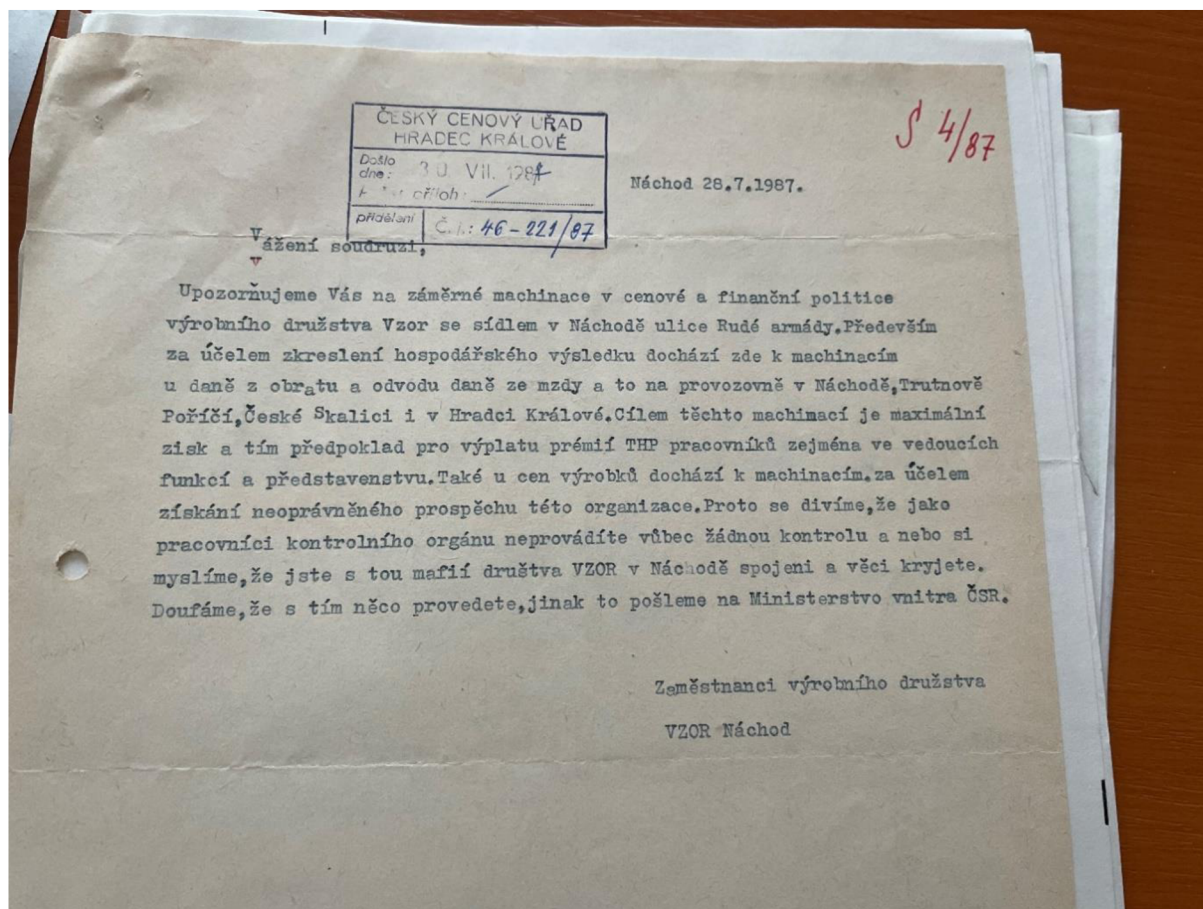
¹²² Ústavní zákon č. 500/2004 Sb. Správní řád. In: Elektronická sbírka zákonů a mezinárodních smluv [online]. 2004, částka 174 [vid. 14. 5. 2024]. Dostupné z: <https://www.e-sbirka.cz/sb/2004/500/2021-01-01>

¹²³ VILÍMEK, Tomáš. pozn. 46, str. 343.

¹²⁴ ŠTASTNÝ, Josef. pozn. 1, str. 36.

pracovníků. Ostatně i ti, kteří se podepsali, si často s odvoláním na vládní vyhlášku¹²⁵ z října 1958 nepřáli zveřejnění svého jména, neboť předpokládali následnou šikanu na pracovišti.¹²⁶

Anonymní stížnosti a podání představovaly pro stranické vedení poněkud rozpolcený fenomén. Na jedné straně poskytovaly důležité informace o palčivých společenských problémech, rozmanitých formách hospodářské kriminality a zneužívání funkcí. Na straně druhé osočovaly vedoucí hospodářské a stranické funkcionáře a jejich pisatelé nemuseli příliš přemýšlet nad mírou své kritiky. Stranické vedení přitom rozlišovalo mezi anonymy, které obsahují nepravdivé údaje, pomlouvají funkcionáře a vyřizují si osobní účty, a těmi, jejichž pisatelé upozorňují na závažné nedostatky, chybí jim ale odvaha.¹²⁷

Obrázek 3: Anonymní stížnosti z roku 1987 na záměrné machinace ve výrobním družstvu Vzor v Náchodě

¹²⁵ Vládní vyhláška č. 150/1958 Ú. l., o vyřizování stížností, oznámení a podnětů pracujících. In: Elektronická Sběrka zákonů a mezinárodních smluv [online]. 1958, částka 81 [vid. 1. 6. 2024]. Dostupné z: <https://www.e-sbirka.cz/ul0/1958/150/1958-10-11>

¹²⁶ VILÍMEK, Tomáš. pozn. 34, str. 365.

¹²⁷ PAŽOUT, Jaroslav a VILÍMEK, Tomáš. *Barometr nálad, studnice informací: dopisy občanů vedoucím představitelům a orgánům Komunistické strany Československa v letech 1988-1989*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 54/2020. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2020. ISBN 978-80-7285-255-0. str. 15.

V sedmdesátých letech obdržel VLK ČSSR průměrně 10 248 anonymů ročně. V následujícím desetiletí evidovaly státní a hospodářské orgány v průměru 14 947 anonymů ročně. Maxima zaslaných anonymů bylo dosaženo v roce 1987 (19 309).¹²⁸ Kvůli nárůstu anonymních stížností na konci osmdesátých let bylo přijato usnesení vlády ČSSR č. 228, o analýze anonymních stížností a podání, které v praxi znamenalo, že ne všechny anonymní stížnosti byly důkladně zpracovány a prověřeny. Anonymy, které se nelíbily, poukazovaly na hlubší systémové souvislosti existujících problémů, kritizovaly porušování lidských práv, popřípadě zpochybňovaly politiku strany nebo politický systém, byly automaticky zakládány bez prošetření. Potkal je stejný osud jako stížnosti zmiňující Chartu 77 či představitele disentu nebo tzv. dopisy z nepřátelských pozic. V těchto případech se stížnostmi mohly zabývat i orgány StB.¹²⁹

Nejnižší oprávněnost měly anonymy týkající se problematiky sociálního zabezpečení, zdravotnictví a školství (deset až čtyřicet procent). V oblasti bytového hospodářství a poměrů v podnicích se oprávněnost přiblížila padesátiprocentní hranici a v oblasti životního prostředí tuto hranici překonala.¹³⁰ Častým tématem anonymních stížností bylo porušování socialistický zásad a stěžování si přímo na konkrétní osobu. Obecná kritika byla zaměřena především na korupci, zneužívání funkcí, podpultový prodej, bytovou problematiku nebo nedostatek zboží. Politické anonymy, se týkaly svobodných voleb, zrušení kádrové politiky, odchodu sovětských vojsk nebo například volného cestování.¹³¹

¹²⁸ VILÍMEK, Tomáš. pozn. 46, str. 321.

¹²⁹ PAŽOUT, Jaroslav a VILÍMEK, Tomáš. pozn. 127, str. 15–16.

¹³⁰ VILÍMEK, Tomáš. pozn. 46, str. 330.

¹³¹ Tamtéž, str. 352.

4 Problematika stížnosti ve Východočeském kraji

4.1 Obecná charakteristika

Důležitým mezníkem pro řešení stížností ve Východočeském kraji byla reorganizace státní správy v roce 1960, kdy došlo k sloučení Pardubického a Královehradeckého kraje a vznikl Východočeský kraj s tím, že Krajský výbor v Hradci Králové kooptoval členy zaniklého KV KSČ Pardubice.¹³²

Klíčovou roli v oblasti stížností hrál Výbor lidové kontroly. Ve Východočeském kraji to byl VLK národních výborů (krajských, okresních a městských) a VLK ve výrobních a hospodářských jednotkách. Hlavní funkcí těchto výborů bylo zajišťování centrální evidence dle zák. č. 103/71 Sb.¹³³ a dozírání na stav a úroveň vyřizování stížností, oznámení, podnětů pracujících a organizací a v závažnějších případech jejich samotné prošetřování. Mimo těchto stížností VLK zajišťoval kontrolu vyřizování stížností podaných prostřednictvím jednotlivých ministerstev a kanceláří prezidenta republiky. Každý rok prováděl podrobný rozbor stížností a připomínek. Soubor stížností včetně přehledů za delší časové období byl důležitým hodnotícím ukazatelem činnosti a kvality práce státních, hospodářských orgánů a organizací, jejich funkcionářů a pracovníků. Samostatně VLK prověřoval a vyřizoval stížnosti, které svým obsahem směřovali k řídicí činnosti a práci NV, stejně tak stížnosti směřující k nedostatkům v podnicích a zařízeních, které NV řídil a spravoval. Ze zjištěných nedostatků potom VLK dával podněty ke zdokonalování řídicí činnosti ve všech směrech.¹³⁴

V projednávaných stížnostech se odrážela hospodářská, politická i kulturní situace kraje. Stížnosti jako důležitý nástroj vnímal i samotný vládnoucí režim. To dokazuje zpráva o vyřizování stížností a připomínek pracujících Městského národního výboru v Hradci Králové z 8. 1. 1975: *„Stížnosti ve své podstatě představují nejen bohatý zdroj informací o činnosti národních výborů a organizací, ale jsou především jednou z forem účasti pracujících na správě státu, řízení hospodářství a jeho kontrole, do které se pracující prostřednictvím stížností a podnětů zapojují“*.¹³⁵

¹³² Státní oblastní archiv Hradec Králové, Krajský národní výbor Hradec Králové (dále jen SOA Hradec Králové, KNV HK), FRANCEK, Jindřich.: Východočeský krajský národní výbor Hradec Králové 1960–1976, Díl I. Inventář, 1989, evidenční číslo 614/A.

¹³³ Zákon č. 103/1971 Sb. o lidové kontrole. In: Elektronická sbírka zákonů a mezinárodních smluv [online]. 1971, částka 28 [vid. 20. 6. 2024]. Dostupné z: <https://www.e-sbirka.cz/sb/1971/103/1991-10-17?zalozka=text>

¹³⁴ SOA Hradec Králové, KNV HK, FRANCEK, Jindřich.: Východočeský krajský národní výbor Hradec Králové 1960–1976, Díl I. Inventář, 1989, evidenční číslo 614/A.

¹³⁵ SoKA Hradec Králové, Městský národní výbor Hradec Králové (dále jen MěstNV HK), inv. č. 1109, kart. č. 130 Rozbor stížností – věcná hlediska, zpráva a rozbor stížností a připomínek pracujících došlých na MěstNV za rok 1974.

Zvláště bedlivě se zkoumaly a podrobně prošetřovaly stížnosti anonymní. Zkušenosti s těmito anonymními stížnostmi ukázaly, že má anonymní stěžovatel velmi často své důvody, aby podání nepodepsal. Velmi často tato podání obsahovali upozornění závažnějšího rázu (finanční machinace, nehospodárnost, rozkrádání národního majetku, porušování zákonitosti).¹³⁶

Občané Východočeského kraje si stěžovali téměř na cokoliv. Od kvality brambor, stavu vozovky, vypalování trávy, uzavření hostince přes časté stížnosti z oblasti bytového hospodářství, zásobování a životního prostředí, až k nedostatku dámských vložek.¹³⁷ Mnozí občané se rovnou obraceli na nejvyšší stranické nebo státní vedení, hlavně z důvodu, že se jim podaří snadněji dosáhnout svého cíle a také z důvodu nedůvěry v okresní nebo krajské státní orgány.¹³⁸ Obvyklým jevem tak byly stížnosti adresované přímo prezidentu republiky. Stěžovatelé vnímali osobu prezidenta často jako osobní autoritu, jako někoho, kdo jim pomůže vyřešit jejich záležitost.¹³⁹ Například v roce 1972 se obrátila na kancelář prezidenta republiky žena z Pardubic, která v obchodech postrádala dřevěné kolíčky na prádlo. Dostalo se jí vysvětlení, že v ČSSR je sice vyrábí hned tři podniky, většina jejich výroby však jde na export a k dispozici budou pouze plastové kolíčky dovezené z NDR.¹⁴⁰

Pro vývoj počtu stížností a jejich procentuální oprávněnosti jsem zvolil centrum Východočeského kraje, konkrétně stížnosti zaslané MěstNV v Hradci Králové v letech 1971–1989. Jedná se o malý vzorek došlých stížností ve Východočeském kraji, ale z důvodu absence zpracování fondu KNV z let 1977-1990 považuji vzorek za relevantní pro představu o tom, kolik stížností bylo vyřízeno, jaká byla jejich oprávněnost.

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ Státní okresní archiv Hradec Králové, Okresní výbor Hradec Králové (dále jen SoKA, OV HK), inv. č. 301–309, kart. č. 379–399, Došlá korespondence (stížnosti pracujících na porušování socialistických zákonů) za rok 1977–1988

¹³⁸ PAŽOUT, Jaroslav a VILÍMEK, Tomáš. pozn. 127, str. 9.

¹³⁹ VILÍMEK, Tomáš. „Vážený soudruhu prezidento“: Stížnosti československých občanů adresované prezidentovi republiky v letech 1970–1989. Soudobé dějiny [online]. 29(1) [vid. 23. 6. 2024], str. 43–89. Dostupné z: https://sd.usd.cas.cz/artkey/sod-202201-0002_8220-dear-comrade-president-8221-complaints-of-czechoslovak-citizens-addressed-to-the-president-of-the-rep.php

¹⁴⁰ PAŽOUT, Jaroslav a VILÍMEK, Tomáš. pozn. 77, str. 25–26.

Tabulka 1: Vývoj stížností zaslaných na MěstNV Hradec Králové v letech 1971–1989

Vývoj stížností zaslaných na MěstNV Hradec Králové v letech 1971–1989

Rok	Vyřizovaných		Změna oproti předcházejícímu roku
	celkem	oprávněnost v %	
1971	149	33,6	–
1972	184	39,7	35
1973	188	29,8	4
1974	152	44,7	- 36
1975	107	57,9	- 45
1976	151	55,0	44
1977	165	40,0	14
1978	136	44,8	- 29
1979	154	42,8	18
1980	155	32,9	1
1981	160	42,5	5
1982	216	48,6	56
1983	114	41,2	-102
1984	111	23,4	- 3
1985	113	22,1	2
1986	87	36,8	- 26
1987	126	25,4	39
1988	69	21,9	- 57
1989	56	14,3	- 13

Zdroj: Státní okresní archiv Hradec Králové, Městský národní výbor Hradec Králové, inv. č. 1109, kart. č. 130, Rozbor stížností – věcná hlediska – 1965–1989, zpráva o stavu vyřizování stížností a připomínek pracujících došlých na MěstNV z let 1965–1989

4.2 Anonymní stížnosti

Ve Východočeském kraji se anonymními stížnostmi zabýval Krajský národní výbor Hradec Králové (KNV), poté jemu podřízené okresní národní výbory (ONV) a nejnižší úroveň vyřizování zaujímaly městské národní výbory (MěstNV). V roce 1974 vyřizovaly národní výbory ve Východočeském kraji a jimi řízené organizace 3 154 stížností, z toho 46,7 % důvodných. Anonymní stížnosti se v průběhu 5. pětiletého plánu postupně mírně snižovaly. Za celé období jich bylo vyřízeno 1 053, z nichž bylo 38,3 % oprávněných. Například v roce 1975 bylo vyřízeno 225 anonymních stížností, z toho 40,4 % důvodných.¹⁴¹ Dle informativní zprávy o stavu anonymních stížností projednávaných v oblasti národních výborů včetně kraje z roku 1974 se řadili pisatelé anonymů do 4 skupin:

Do první skupiny patřili občané vyjadřující zájem na odstranění nedostatků způsobem seriózním, avšak nemající dostatek politického uvědomění a občanské statečnosti na to, aby neanonymně obhájili svoje názory a stanoviska. Do druhé skupiny se řadili pisatelé sledující rovněž společenský zájem, avšak z nedostatku právních znalostí si nebyli jisti, zda jejich upozornění mají oporu v právním řádu. Do třetí skupiny se řadili občané, kteří otevřeně v anonytech uváděli, že mají obavy před represí za to, že na nedostatky upozornili. Do skupiny čtvrté patřili ti, kteří neseriózně a ze zlomyslnosti zveličovali nedostatky, případně anonymitu kryli pomluvami, osočováním nebo jinými nekalými závěry.¹⁴²

Pro vývoj počtu anonymních stížností a jejich procentuální oprávněnosti jsem opět zvolil centrum Východočeského kraje, konkrétně anonymy zaslané MěstNV v Hradci Králové v letech 1971–1989. Tabulka ukazuje vzorek došlých stížností MěstNV. Podává přehled o tom, kolik stížností bylo vyřízeno, jaká byla jejich oprávněnost a kolik z nich bylo anonymních.

¹⁴¹ SoKA Hradec Králové, MěstNV HK, inv. č. 1109, kart. č. 130, Rozbor stížností – věcná hlediska 1965–1989, informativní zpráva o stavu a vyřizování stížností a podnětů občanů v průběhu 5. 5LP do roku 1975

¹⁴² SOA Hradec Králové, KNV HK, inv. č. 250, kart. č. 372, Informativní zpráva o stavu anonymních stížností projednávaných v oblasti národních výborů včetně kraje.

Tabulka 2: Vývoj anonymních stížností zaslaných MěstNV Hradec králové v letech 1971–1989

Vývoj anonymních stížností zaslaných MěstNV Hradec Králové v letech 1971–1989

Rok	Vyřizovaných		Anonymních	
	celkem	oprávněnost v %	celkem	oprávněnost v %
1971	149	33,6	10	40,0
1972	184	39,7	20	45,0
1973	188	29,8	10	10,0
1974	152	44,7	11	26,4
1975	107	57,9	8	50,0
1976	151	55,0	16	50,0
1977	165	40,0	6	16,6
1978	136	44,8	4	50,0
1979	154	42,8	9	22,0
1980	155	32,9	12	8,5
1981	160	42,5	10	40,0
1982	216	48,6	19	33,3
1983	114	41,2	5	20,0
1984	111	23,4	5	20,0
1985	113	22,1	7	28,5
1986	87	36,8	10	30,0
1987	126	25,4	20	15,9
1988	69	21,9	6	33,3
1989	56	14,3	6	16,6

Zdroj: Státní okresní archiv Hradec Králové, Městský národní výbor Hradec Králové, inv. č. 1109, kart. č. 130, Rozbor stížností věcná hlediska – 1965–1989, zpráva o stavu vyřizování stížností a připomínek pracujících došlých na MěstNV z let 1965–1989

Velmi častým důvodem pro zvolení anonymního režimu byl strach z případných represí. Typickým příkladem je stížnost anonymního autora z roku 1970, doručená na KNV v Hradci Králové. Anonym si stěžuje na neobsazenost nově postavených bytů a svůj dopis zakončí větou: „Je mi to trapné, že nemůžu uvést svoji adresu, neboť jsem zaměstnán ve správním aparátě zde ve městě již mnoho let a nerad bych měnil zaměstnání“.¹⁴³ Dalším příkladem je anonym z roku 1985, který si stěžuje na chování pedagogické pracovnice Pedagogické fakulty v Hradci Králové. Na konci dodává: „Závěrem prosíme, abyste prominuli, že se skrýváme v anonymitě. Bojíme se totiž pomsty, která se již ve dvou případech projevila“.¹⁴⁴

Velmi častým poznávacím znamením anonymů bylo podepisování se obecným a nedohledatelným podpisem (rodič, zaměstnanec, soudruh, občan). Například anonym, který si v roce 1984 stěžoval na vypalování trávy, napsal: „Nepodepisuji se proto, že by se mohlo stát, že bych mohl být za to trestán, že jsem si dovolil někoho kritizovat, takové případy se již staly. Novobydžovský občan“.¹⁴⁵ Anonymní stížnosti, podobně jako stížnosti podepsané, byly také často provázeny závěrečnými pozdravy typickými pro komunistický režim (čest práci, míru zdar).

Ve společnosti mohl být vyvolán pocit, že v případě kdy se občan nepodepíše a zašle anonymní stížnost, bude se na ní automaticky pohlížet jako na neoprávněnou či vymyšlenou. To dokládá případ pisatele, který si v roce 1980 anonymně stěžoval na prodej nedostatkového zboží a opatřil konec svého dopisu slovy: „I přes to, že je náš dopis anonymní, je pravdivý.“ (slovo pravdivý 2x podtrženo).¹⁴⁶ Podle zprávy VLK o stavu stížností a připomínek pracujících došlých na městský národní výbor v I. pololetí roku 1976 se však anonymní stížnosti a podání zkoumaly a prošetřovaly bedlivě. Hlavním důvodem byl fakt, že tato podání často obsahují upozornění závažnějšího rázu. Ať už na finanční machinace, nehospodárnost, rozkrádání národního majetku nebo nesoudružské, nemorální jednání některých vedoucích pracovníků a v neposlední řadě i porušování zákonitosti.¹⁴⁷

¹⁴³ SOA Hradec Králové, KNV HK, Stížnosti pracujících za rok 1970, inv. č. 366, kart. č. 248, Anonymní upozornění na provádění bytové výstavby v HK

¹⁴⁴ SoKA Hradec Králové, OV HK, inv. č. 309, kart. 397, Došlá korespondence (stížnosti pracujících na porušování socialistických zákonů) 1985 – anonymní upozornění na chování pedagogické pracovnice FF v HK

¹⁴⁵ SoKA Hradec Králové, OV HK, inv. č. 308, kart. 396, Došlá korespondence (stížnosti pracujících na porušování socialistických zákonů) 1984 – anonymní stížnost na vypalování trávy

¹⁴⁶ SoKA Hradec Králové, OV HK, inv. č. 302, kart. 380, Došlá korespondence (stížnosti pracujících na porušování socialistických zákonů) 1978 – anonymní stížnost na prodej nedostatkového zboží

¹⁴⁷ SoKA Hradec Králové, MěstNV HK, inv. č. 1109, kart. č. 130, Rozbor stížností – věcná hlediska 1965–1989, zpráva o stavu vyřizování stížností a připomínek pracujících došlých na MěstNV v I. pololetí 1976

Pro představu uvedu příklady anonymních stížností a jejich vyřízení. Výbor lidové kontroly KNV na základě anonymního upozornění na poškozování majetku v socialistickém vlastnictví v Městském stavebním podniku v Hradci Králové provedl prověrku, při které zjistil nedostatky ve správě a ochraně národního majetku, ve vedení skladového hospodářství a další, jakož i v evidenci a poskytování stabilizačních a jiných půjček. To vyústilo v odvolání ekonomického náměstka ředitele z funkce a kárného potrestání vedoucích pracovníků.¹⁴⁸ V roce 1970 došlo na KNV v Hradci Králové anonymní upozornění na pracovníky Krajského domu dětí a mládeže v Hradci Králové. Konkrétně v něm autor napadá a obviňuje 8 pracovníků. Jako důvody uvádí: zaměřenost proti státnímu systému, nehospodárnost, nevyhovující chování, neprofesionálnost nebo nedostatek vzdělání. Po následné kontrole byla stížnost vyhodnocena jako nedůvodná.¹⁴⁹ Dalšími tématy, která se objevovala v anonymních podáních, byly například: kvalita brambor, nedostatek zboží, upozornění na chování osob, stížnost na přidělování a hospodaření s byty, rušení nočního klidu nebo například vyvážení močůvky. Tématem anonymních stížností mohlo být téměř cokoliv. Záleželo jen na občanech, zda se podepíší či zanechají dopis v anonymitě.

4.3 Životní prostředí

Častým tématem stížností bylo životní prostředí. Tato problematika byla až do roku 1983 spojena s oblastí zdravotnictví. Stížnosti vedle znečišťování ovzduší a vod, směřovaly na ničení zeleně a nadměrnou hlučnost. Občanům nejvíce vadilo znečišťování vody a ovzduší průmyslovými a zemědělskými podniky. Zásadní podíl na tom měla struktura československé ekonomiky. Hospodářství bylo založeno na těžkém průmyslu, který představuje obrovskou zátěž pro životní prostředí a přírodní zdroje.¹⁵⁰ Navíc docházelo k významným vodohospodářským haváriím. V roce 1974 při nevhodné manipulaci se závadnými látkami (odpady) v Chemických závodech Sokolov došlo ke znečištění řeky Ohře. Vlivem znečištění Ohře došlo k problémům se zásobováním pitnou vodou v Karlových Varech. Ve Východočeském kraji to byl například rok 1969 a únik 225 t melasy¹⁵¹ při neopatrné manipulaci na zásobních nádržích v lihovaru Chrudim. Díky kontaminaci řeky Chrudimky a Labe došlo k četnému úhynu ryb. Dalším případem byl únik

¹⁴⁸ SoKA Hradec Králové, MěstNV HK, inv. č. 1109, kart. č. 130, Rozbor stížností – věcná hlediska 1965–1989, informativní zpráva o stavu a vyřizování stížností a podnětů občanů v průběhu 5. 5LP do roku 1975

¹⁴⁹ SOA Hradec Králové, KNV HK, Stížnosti pracujících za rok 1970, inv. č. 366, kart. č. 248, anonymní upozornění na pracovníky Krajského domu dětí a mládeže v Hradci Králové

¹⁵⁰ KRUŽÍKOVÁ, Eva. Právo na životní prostředí. In: BOBEK, Michal, MOLEK Pavel, ŠIMÍČEK, Vojtěch. (eds.) Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějiny bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita Brno, 2009. ISBN 978-80-210-4844-7. str. 667.

¹⁵¹ Melasa je zbytek po vykrystalizování cukrové řepy. Obsahuje asi 50% cukry. Je velmi mazlavá a lepkavá.

ropy v roce 1980, kdy u obce Bartoušov (okres Havlíčkův Brod) vyteklo díky netěsnosti potrubí přes 6 000 tun ropy. Jedná se o dosud jednu z největších ropných havárií na našem území.¹⁵²

Z pohledu režimu byly stížnosti na zhoršující se životní prostředí závažné. Právě u stížností na životní prostředí se ve zvýšené míře objevovaly opakované a hromadné stížnosti, které musel režim řešit.¹⁵³ Stížnosti na životní prostředí vykazovaly po celou dobu normalizace vysokých hodnot. Například ve Východočeském kraji byla za 5. pětiletý plán (1971–1975) na úseku ochrany životního prostředí vykazována důvodnost 79,9 %. Větší část těchto podání se týkala znečišťování vodních zdrojů a ovzduší.¹⁵⁴ Pro vývoj počtu stížností na oblast životní prostředí a jejich procentuální oprávněnosti jsem opět zvolil stížnosti zaslané MěstNV v Hradci Králové v letech 1971–1989. Nejčastějšími tématy těchto stížností bylo znečišťování ovzduší a vodních zdrojů, ničení zeleně a nepovolené skládky. V rozboru stížností se jako důvod stálého zvyšování počtu stížností na zhoršování životního prostředí uvádí, že pramení ze stále rostoucího města, jak v počtu obyvatel, tak i v počtu obytných domů a ze stálého růstu životní úrovně. A také z důvodu stoupajícího počtu obyvatel vlastních osobní automobil a s tím související růst závodů a podniků.¹⁵⁵ Stížnosti na oblast životního prostředí ve Východočeském kraji vykazovaly po celou dobu normalizace vysokých hodnot. Jednalo se o oblast, kde měl stěžovatel jednu z největších šancí na úspěch.

¹⁵² Česká inspekce životního prostředí. Příklady významných vodohospodářských havárií od r. 1964. [online]. 2021 [vid. 10. 5. 2024]. Dostupné z: <https://www.cizp.cz/pusobnost/ochrana-vod/priklady-vyznamnych-vodohospodarskych-havarii-od-r-1964>

¹⁵³ VILÍMEK, Tomáš, pozn. 34, str. 370.

¹⁵⁴ SoKA Hradec Králové, MěstNV HK, inv. č. 1109, kart. č. 130, Rozbor stížností – věcná hlediska 1965–1989, informativní zpráva o stavu a vyřizování stížností a podnětů občanů v průběhu 5. 5LP do roku 1975

¹⁵⁵ SoKA Hradec Králové, MěstNV HK, inv. č. 1109, kart. č. 130, Rozbor stížností – věcná hlediska 1965–1989, zpráva o stavu vyřizování stížností a připomínek pracujících došlých na MěstNV z let 1965–1989

Tabulka 3: Vývoj stížností z oblasti životního prostředí zaslaných na MěstNV Hradec Králové v letech 1971–1989

Vývoj stížností z oblasti životního prostředí zaslaných na MěstNV Hradec Králové v letech 1971–1989

Rok	Životní prostředí		Všechny oblasti	
	celkem	oprávněnost v %	celkem	oprávněnost v %
1971	2	100	149	34
1972	5	80	184	40
1973	22	32	188	30
1974	17	76	152	45
1975	6	100	107	58
1976	18	56	151	55
1977	14	86	165	40
1978	21	76	136	45
1979	19	63	154	43
1980	11	73	155	33
1981	15	53	160	43
1982	35	63	216	49
1983	3	33	114	41
1984	3	33	111	23
1985	2	–	113	22
1986	6	33	87	37
1987	11	73	126	25
1988	3	–	69	22
1989	3	67	56	14

Zdroj: Státní okresní archiv Hradec Králové, Městský národní výbor Hradec Králové, inv. č. 1109, kart. č. 130, Rozbor stížností – věcná hlediska – 1965–1989, zpráva o stavu vyřizování stížností a připomínek pracujících došlých na MěstNV z let 1965–1989

Stížnosti kritizovaly také likvidaci zeleně ve městech, černé skládky a narůstající exhalace v důsledku rozvoje automobilové dopravy. Častým tématem v oblasti životního prostředí byla také nadměrná chemizace, úbytek lesní plochy a úrodné půdy. Ve stížnostech se také objevovala kritika vypouštění odpadních vod vesnických domů do potoků, o čemž příslušné národní výbory často věděly, ale nejevily přílišnou snahu problém vyřešit. Řadu stížností vyvolalo rovněž zatajování informací v souvislosti s havárií Černobylské jaderné elektrárny v dubnu 1986 či požárem hnojiv v Kyjově-Boršově v lednu 1988.¹⁵⁶

Jednou z typických stížností z oblasti životního prostředí je dopis občanky z Trutnova adresovaný přímo Ireně Svobodové, manželce prezidenta republiky, jenž si stěžuje na plánované zničení řady keřů tvořící hustý živý plot kolem školky, které budou zlikvidovány kvůli výstavbě garáží.¹⁵⁷ Nebo případ anonymní stížnosti občanů obce Újezd na znečišťování vod odpady. Po kontrole na místě bylo prokázáno znečištění v prostoru písničku v Újezdě, kde byla povrchová voda zabarvena směsí močůvky, hnojůvky a jiných zemědělských odpadů a silně zapáchala. Státní hospodářská komise udělila finanční sankci ve výši 10 000 Kčs zemědělskému závodu JZD Černilov.¹⁵⁸ Jednou z více ojedinělých je stížnost z Březhradu z roku 1978, která kritizovala vyvážení fekálií ve značném množství až do vzdálenosti 12 m od obytných domů a jejich studní s pitnou vodou bez ohledu na počasí. V letním období byl celý prostor zamořen zápachem a množstvím hmyzu. Místo pitné vody byla čerpána zabarvená špína. Na základě stížnosti bylo provedeno opatření a stanovena minimální vzdálenost 40 m od obytné zástavby.¹⁵⁹ Příkladem je také stížnost na likvidaci zeleně v Sezemicích (viz. Obrázek č. 4).

¹⁵⁶ VILÍMEK, Tomáš. pozn. 34, str. 369–370.

¹⁵⁷ SOA Hradec Králové, KNV HK, Stížnosti pracujících za rok 1970, inv. č. 366, kart. č. 248, stížnost adresovaná manželce prezidenta na oblast životního prostředí

¹⁵⁸ SoKA Hradec Králové, OV HK, inv. č. 306, kart. č. 390, Došlá korespondence (stížnosti pracujících na porušování socialistických zákonů) 1982 - anonymní stížnost na znečišťování vod odpady

¹⁵⁹ SoKA Hradec Králové, dá HK, inv. č. 1109, kart. č. 130, Rozbor stížností – věcná hlediska 1965–1989, zpráva o hlavních poznacích v rozboru stížností za rok 1978 a o vyřizování těchto v okrese Hradec Králové

Milada Vlková

10/11

533/73
①

oudruzi,

mnogo článků se objevuje na téma "Zelená seleni". Konečně začíná boj o životní prostředí. Je to sice pozdě, ale přece. Co je vše platné, když na druhé straně čtete v těchto novinách, kolik JZD na př. Sezemice "slikvidovalo zeleně - zahrady, sady atd.

Proč dovoluje se JZD likvidovat kde jaký strom, sarostlé hrásky, borečky, keře atd. V celém světě se bojuje o zeleně a pání s JZD to likvidují. Kam to povede? Z krásné české krajiny se pomalu dělá měsíční krajina - pustina. Copak strojem se keř, strom, hráska, lesík neobjede? Ať se raději starají o zúrodnění půdy a dobré obdělávání a nechtě krásnou českou krajinu. Udělejte tomu konec. Okres Pardubice je jeden z nejvíce zamořených okresů v ČSSR - chemie a další průmysl a každá zeleně je národní bohatství. Televizní pořad z Brna "To nechte klid" se zabýval zeleně. Apeluje se se všech stran na udržení zdravého a krásného životního prostředí, ale nikde nesakročí proti ničitelům zeleně. Vyhyne ptactvo a svěť, protože nebude pro ně v naší zemi místo, kde by šily.

Také na venkově je zvykem na jaře "dělát dřevo". Kací se zdraví stromy na hráskách a borečích a ve velkých lesích je pokácené dřevo - stromy, které nikdo nespracovává. Proč tedy není přímý zákaz "dělát dříví" v polích a není nařizeno si dělát dříví v lesích, kde jemtné toto dřevo odstranit. Občané se zlobí jak se stále piše o zeleně a kde nic tu nic. Naopak. JZD ničí krajinu neustále a orgány k tomu přihlížejí.

Soudrzi, chrňte naši krásnou přírodu a bojte za ozdravení a zlepšení životního prostředí. Děláte to pro lidi a pro naše potomky. Co by asi sbylo s krajiny, kdyby se takto plnilo v zeleně.

17.10.1973

F. K. *F.K.*
Dukla - Pardubice

Spěšně 533/73
Stížnost OVLH z VE KNV 222
Lhůta do: 16. 11. 1973

VÝCHOVĚNÝ
KRAJSKÝ NÁRODNÍ VÝBOR
v Hradci Králové
Došlo: - 6. XI. 1973
č.j. 74154/73 příloha
Ukládací značka

Obrázek 4: Anonymní stížnosti na likvidaci zeleně v Sezemících z roku 1973

4.4 Bytové hospodářství

Hospodaření s byty a údržba bytového fondu představovala jednu z nejčastějších oblastí adresovaných stranickým orgánům. Tato oblast je specifická svojí omezenou možností nápravy.¹⁶⁰ Nejčastějším terčem kritiky se stávala činnost bytových komisí národních výborů při přidělování bytů. Národní výbory měly však nelehkou situaci. Z nové výstavby dostávaly jen minimum obytných jednotek a musely si proto vystačit jen s byty, které se uvolnily odstěhováním nebo úmrtím nájemníka.¹⁶¹ Stěžovatelé kritizovali nezařazení do pořadníku na byt nebo přednostní přidělení bytu někomu, kdo byl dle jejich názoru méně potřebný, a snažili se také přimět odpovědné orgány k opravám závad, které výrazně zhoršovaly jejich kvalitu bydlení.¹⁶² V této oblasti se také poměrně často objevují hromadné stížnosti občanů, ve kterých si občané stěžují na zatékání, plísně nebo na promrzající panely.¹⁶³ Neuspokojivá situace v bytové oblasti nahrávala korupčnímu jednání, kdy si za úplatek či protislužbu bylo možné obstarat potřebného řemeslníka nebo poskočit na přední místa v pořadníku na byt.¹⁶⁴ Většina občanů si uvědomovala, že cestu k bytu urazí rychleji s pomocí úplatku než psaním stížnosti.¹⁶⁵

Oblast bytového charakteru byla po celou dobu normalizace nejpočetnější skupina došlých stížností na MěstNV v Hradci Králové. Hlavní příčinou těchto stížností byla neuspokojivá bytová situace. Převahu v těchto stížnostech mají stížnosti uchazečů o byt, kteří jsou zapsáni v seznamu uchazečů již několik let a domáhají se tedy přidělení bytu.¹⁶⁶ Další skupinou stěžovatelů v bytové oblasti tvoří občané, kteří mají k dosavadnímu bytu zrušeno užívací právo buď národním výborem nebo soudem. Ve stížnostech poukazují na to, že přidělovaný náhradní byt není rovnocenným k bytu vyklizenému. Řešení těchto případů je velmi složité kvůli všeobecnému nedostatku bytů. Při posuzování oprávněnosti stížností vychází VLK z metodických pokynů, ve kterých je stanoveno, že při posuzování oprávněnosti u bytových stížností jsou oprávněné jen ty případy, kde se v průběhu šetření zjistilo porušení zákonnosti¹⁶⁷ nebo právních norem včetně

¹⁶⁰ PAŽOUT, Jaroslav a VILÍMEK, Tomáš. pozn. 127, str. 21.

¹⁶¹ PAŽOUT, Jaroslav a VILÍMEK, Tomáš. pozn. 77, str. 33.

¹⁶² Tamtéž, str. 34.

¹⁶³ VILÍMEK, Tomáš a PAŽOUT, Jaroslav. pozn. 46, str. 260.

¹⁶⁴ PAŽOUT, Jaroslav a VILÍMEK, Tomáš. pozn. 77, str. 36.

¹⁶⁵ PAŽOUT, Jaroslav a VILÍMEK, Tomáš. pozn. 127, str. 25.

¹⁶⁶ SoKA Hradec Králové, MěstNV HK, inv. č. 1109, kart. č. 130, Rozbor stížností – věcná hlediska 1965–1989, zpráva o hlavních poznacích v rozboru stížností za rok 1973 a o vyřizování těchto v okrese Hradec Králové

¹⁶⁷ Zákon č. 41/1964 Sb. o hospodaření s byty. In: Elektronická Sběrka zákonů a mezinárodních smluv [online]. 1964, částka 20 [vid. 20. 6. 2024]. Dostupné z: <https://www.e-sbirka.cz/sb/1964/41/1964-04-01?zalozka=text>

případů nesprávného jednání pracovníků.¹⁶⁸ Z tohoto důvodu vykazuje po celou dobu normalizace oblast bytového hospodářství velmi malá procenta oprávněnosti. Následující tabulka ukazuje stížnosti došlé na MěstNV Hradec Králové z oblasti bytového hospodářství. Pro lepší přehlednost oprávněnosti a neúplné statistiky nejsou do oblasti bytového hospodářství započteny stížnosti z oblasti opravy a údržby bytového fondu. U této oblasti dosahuje oprávněnost stížností došlých na MěstNV Hradec Králové po celé normalizační období průměrně přes 50 %.¹⁶⁹

¹⁶⁸ SoKA Hradec Králové, MěstNV HK, inv. č. 1109, kart. č. 130, Rozbor stížností – věcná hlediska 1965–1989, zpráva o hlavních poznacích v rozboru stížností za rok 1973 a o vyřizování těchto v okrese Hradec Králové

¹⁶⁹ SoKA Hradec Králové, MěstNV HK, inv. č. 1109, kart. č. 130, Rozbor stížností – věcná hlediska 1965–1989, zpráva o stavu vyřizování stížností a připomínek pracujících došlých na MěstNV z let 1965–1989

Tabulka 4: Vývoj stížností z oblasti bytového hospodářství zaslaných na MěstNV Hradec Králové v letech 1971–1989

Vývoj stížností z oblasti bytového hospodářství zaslaných na MěstNV Hradec Králové v letech 1971–1989

Rok	Bytové hospodářství		Všechny oblasti	
	celkem	oprávněnost v %	celkem	oprávněnost v %
1971	63	11,1	149	34
1972	83	10,8	184	40
1973	64	3,1	188	30
1974	43	11,0	152	45
1975	27	3,8	107	58
1976	39	10,3	151	55
1977	37	10,8	165	40
1978	38	18,4	136	45
1979	36	5,6	154	43
1980	32	–	155	33
1981	33	–	160	43
1982	36	–	216	49
1983	27	–	114	41
1984	24	4,2	111	23
1985	38	5,3	113	22
1986	21	–	87	37
1987	32	9,4	126	25
1988	14	–	69	22
1989	12	–	56	14

Zdroj: Státní okresní archiv Hradec Králové, Městský národní výbor Hradec Králové, inv. č. 1109, kart. č. 130, Rozbor stížností – věcná hlediska – 1965–1989, zpráva o stavu vyřizování stížností a připomínek pracujících došlých na MěstNV z let 1965–1989

Jedna z oprávněných stížností vznikla kvůli znehodnocení a znemožnění řádného užívání bytu občana v Okružní ulici v Hradci Králové, kde vlivem provozu na novém silničním nadezdu a na základě výsledku měření hluku a exhalací provedeného krajskou kontrolní emisní stanicí v Hradci Králové, byl tento byt hodnocen jako zdravotně závadný.¹⁷⁰ Další oprávněná stížnost upozorňuje na přidělení nevhodného náhradního bytu ke zdravotnímu stavu stěžovatelky. I když bylo již nařízeno exekuční vystěhování, bylo na základě šetření stížnosti zastaveno. Okresní hygienicko-epidemiologická stanice změnila svůj původní posudek na základě nového šetření a stěžovatelce v plném rozsahu vyhověla.¹⁷¹ Ve stížnosti, která byla vyhodnocena jako neoprávněná, si skupina rodin čekajících na byt stěžuje, že národní výbor který přiděluje byty těm, co pořádně zaplatí. Dále uvádí, že lidé s malými dětmi byt nedostanou, protože nedají nic. Naopak mnoho bezdětných se roztahuje ve velkých bytech, na které nemají právo a bytový úřad jim je i přesto přiděluje.¹⁷²

¹⁷⁰ SoKA Hradec Králové, MěstNV HK, inv. č. 1109, kart. č. 130, Rozbor stížností – věcná hlediska 1965–1989, zpráva o hlavních poznatcích v rozboru stížností za rok 1979 a o vyřizování těchto v okrese Hradec Králové

¹⁷¹ SoKA Hradec Králové, MěstNV HK, inv. č. 1109, kart. č. 130, Rozbor stížností – věcná hlediska 1965–1989, zpráva o hlavních poznatcích v rozboru stížností za rok 1978 a o vyřizování těchto v okrese Hradec Králové

¹⁷² SoKA Hradec Králové, OV HK, inv. č. 305, kart. č. 389, Došlá korespondence (stížnosti pracujících na porušování socialistických zákonů), 1981, stížnost na přidělování bytů národním výborem

5 Tehdejší život a stížnosti ve vzpomínkách pamětníka

Pamětník, se kterým jsem vedl rozhovor, byl Lubomír Bažant – emigrant, disident, člen ochranky Václava Havla, krajský ředitel Úřadu pro ochranu ústavy a demokracie. Lubomír Bažant se narodil 12. června 1954 v Pardubicích. Aktuálně bydlí v Libišanech nedaleko Hradce Králové, zde také prožil své dětství.

Lubomír Bažant se rozhodl v roce 1980 emigrovat. Na otázku, co ho k tomu vedlo, odpověděl:

„Kamarád dělal v hospodě, takže jsem viděl, že se nemá špatně. Začal jsem také pracovat v hospodách jako číšník, protože to bylo takové zajímavější, finančně zajímavější než někde v kanceláři za šestnáct stovek. Jak to tenkrát bylo. Dělal jsem v baru a přijela k nám hrát kapela z Prahy a byla tam krásná zpěvačka, do které jsem se zamiloval. Oni jeli hrát do Jugoslávie a já jsem tam za ní jel na výlet. Tam mi poradili, ať to zpátky vezmu přes Rakousko, že to jde. Tak jsem si v Lublani koupil rakouské vízum a přešel jsem z té Jugoslávie přes Rakousko za jeden den domů. A tím vlastně začaly moje veškeré lapálie, protože jsem si dovolil něco, co jsem si podle tehdejších státních orgánů dovolit neměl. Takže mě začaly kontaktovat. Tenkrát jsem si myslel, že je to policie, ale ona to byla státní bezpečnost. No a tím začaly vlastně ty moje problémy a od toho všeho se odvinul můj další život. Pak jsem zjistil, že v tom Rakousku to je takové lepší. Následně nastala taková příležitost, i když mi vzali pas, tak tenkrát nějak nebyl benzín a do Jugoslávie se jezdilo přes Maďarsko. Takže jsem vzal ségru a svou tehdejší přítelkyni a jeli jsme utéct. Čili jeli jsme přes Maďarsko do „Jugošky“. Tam jsme se 14 dní opalovali a pak jsme se moji známou cestou přes Lublaň vrátili do Rakouska. No a tam jsme pobýli asi 3–4 měsíce. Měli jsme už téměř vyjednanou cestu do Ameriky, když tam moje přítelkyně nějak telefonovala s rodiči a pořád do mě hučela, že se chce vrátit, vrátit, vrátit, až jsem ztratil nějak hlavu. Zkrátka sedli jsme do auta a vrátili jsme se zpátky. Když jsme přijeli na hranice, tak si těžko dnešní lidé představí, co se tam se mnou dělo. Tam se do mě začali navážet pohraničníci (ted' si užijete). A taky jsem si užil. Potom jsem dostal nějaký trest za tohle to. Po nějaké době jsem vymyslel, že uteču znova. Takže jsem na tom začal pracovat. Následně jsem jel za kamarádkou do Bratislavy. A tam ve vlaku mě zatkli, obvinili mě, že jsem chtěl utéct do Maďarska, a zavřeli mě zkrátka do kriminálu. Dostal jsem tenkrát asi 3,5 roku“ (1980).

Jak to ve vězení probíhalo? Co následovalo potom?

„V tom kriminále se mi otočil svět naruby, protože jsem tam potkal nové kamarády, nové lidi. Tam jsem poznal Václava Havla, Jirku Dienstbiera, Františka Líznu, Honzu Litomiského, zkrátka chartisty. Začal jsem se s nimi kamarádit a zajímat se o ty jejich ideály a ideologie. Zjistil jsem, že k tomu mám blízko, tak jsem jako jediný s kamarádem Rendou Matouškem podepsal chartu přímo v kriminále. Tenkrát to vysílali na Svobodné Evropě. A byla to taková docela bomba, protože si to nikdy nikdo nedovolil. Ten kriminál jsem prožil hladce, bez nějakých větších problémů. Tam jsem začal nějakým způsobem vymýšlet různé konspirační teorie a cesty. Navázal jsem nelegální spojení s venkem. Václavu Havlovi jsme nějakou tou nelegální cestou od jeho ženy dopravovali cigarety, kávu a nějaké peníze, poněvadž tam bylo špatný jídlo (věznice Bory). A když měl člověk korunu, tak si mohl koupit třeba tvaroh, aby měl nějaké bílkoviny. No a poté co mě pustili z kriminálu ven, tak jsem byl pro ně provařený. Nemohl jsem sehnat práci. Po nějaké době jsem pracoval v Opatovicích nad Labem v hospodě a věnoval jsem se životu s těmi tehdejšími disidenty. Tím začal také můj boj s úřady“.

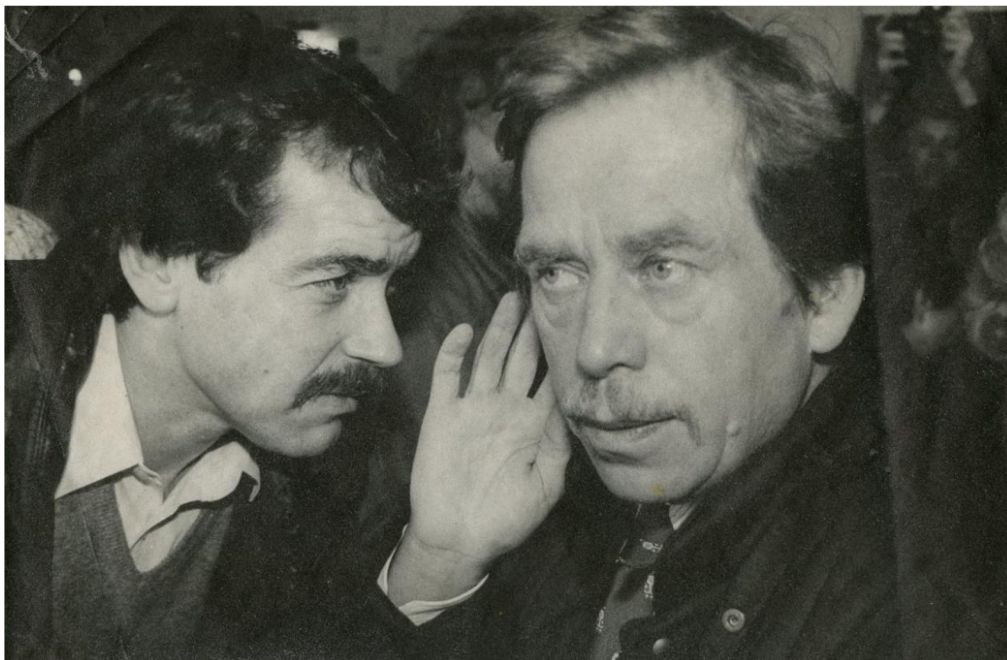
Jaký boj? Co se stalo?

„První, co jsem udělal po propuštění, bylo, že jsem podal žádost o vystěhování, ve které jsem uvedl, že nesouhlasím s politikou Komunistické strany Československa a s přítomností sovětských vojsk na území Československa. Oni mi samozřejmě nevyhověli a nikam mě nepustili. Taky jsem psal tenkrát stížnost prezidentu Husákovi, že mě nechťejí pustit do ciziny a že bych chtěl žít jinde. Prezidentská kancelář mi samozřejmě ani neodpověděla. Tak jsem se začal více věnovat životu v takové poloilegalitě tady. S kamarády z charty jsme se snažili pomáhat lidem z charty, kteří byli zavřeni. No já jsem se snažil ve volném čas zkrátka kontaktovat lidi, kteří měli problémy s režimem, a pomáhat jim. Například jim pomáhat s psaním různých stížností nebo žádostí. Ono ty stížnosti tenkrát byly velmi málo úspěšné, protože si s námi dělali zkrátka co chtěli.“

Následně jsem se ptal, jestli také podával nějaké vlastní stížnosti kromě již výše zmíněných žádostí o vystěhování. A zda podával také anonymní stížnosti. Na což se mi dostala odpověď:

„Ne, anonymní stížnosti, ty jsem nepsal. Akorát na oddělení pasů a víz v Hradci Králové jsem si několikrát stěžoval. Protože vždycky v Pardubicích mi to zamítnuli a šlo to do Hradce Králové. To bylo na „Pospíšilce“ a tam mě vždycky zametli taky no. Ono, jakmile si člověk podal nějakou stížnost, která se nelíbila, byť na kterou měl ze zákona právo, tak zkrátka se stal v jejich očích

nepřítelem socialistického zřízení a ten člověk byl odepsaný. Práce nastala nějaká obyčejná. Nikam jinam vás nepustili a byl to zkrátka život na druhém břehu.“¹⁷³

Obrázek 5: Lubomír Bažant jako člen ochranky prezidenta Václava Havla v roce 1990

¹⁷³ Rozhovor autora s Lubošem Bažantem, Libišany, 6. 6. 2024

Závěr

Hlavním cílem bakalářské práce bylo zanalyzovat stížnosti z období normalizace ve Východočeském kraji. Vybrat a podrobněji zanalyzovat vybrané oblasti, na které stížnosti upozorňovaly. Tento cíl, dle mého názoru bakalářská práce splnila. Podrobněji byla prozkoumána oblast bytového hospodářství, životního prostředí a anonymních stížností. U každé z těchto oblastí byla provedena hlubší analýza, na jejímž základě byl vývoj počtu stížností a jejich oprávněnosti doplněn stručnou tabulkou a typickými příklady těchto stížností. Při zpracování této práce jsem využíval množství odborné literatury a informace získané z důkladného bádání ve Státním oblastním a Státním okresním archivu Hradec Králové.

Stížnosti došlé státním orgánům ve Východočeském kraji víceméně odpovídaly ostatním krajům Československa. Nejčastěji si však obyvatelé kraje stěžovali na oblast bytového hospodaření. To bylo způsobené nedostatkem kvalitních bytů a velkou čekací lhůtou na přidělení bytu. Jelikož se jedná o velmi rozsáhlou oblast na probádání, tak může být předmětem dalších prací. Podmětem pro další zpracování tohoto tématu může být budoucí zpřístupnění fondu Východočeského krajského národního výboru Hradec Králové, který může přinést nové informace k této oblasti.

Zpracování tohoto tématu mě naučilo pracovat s archiváliemi a v archivu obecně. Dále jsem si vyzkoušel, jak se dělá rozhovor, a procvičil si práci s odbornou literaturou. Mrzí mě nedostupnost fondu Východočeského krajského národního výboru Hradec Králové, ze kterého by se daly získat další kritické informace k problematice stížnosti ve Východočeském kraji v období normalizace.

Seznam literatury

BOBEK, Michal (ed.). *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Pavel MOLEK (editor), Vojtěch ŠIMÍČEK (editor). Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. ISBN 978-80-210-4844-7.

CUHRA, Jaroslav. *Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969-1972*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. ISBN 80-85270-64-1.

KABELE, Jiří a HÁJEK, Martin. *Jak vládli? průvodce hierarchiemi reálného socialismu*. Knihy dokumenty. Brno: Doplněk, 2008. ISBN 978-80-7239-213-1.

KOCIAN, Jiří; PAŽOUT, Jaroslav; VILÍMEK, Tomáš; BALÍK, Stanislav a HLOUŠEK, Vít. *Dějiny Komunistické strany Československa IV: (1969-1993)*. Praha: Academia, 2020. ISBN 978-80-200-3174-7.

MIŠTERA, Ludvík a ZPĚVÁK, Karel. *Geografie krajů ČSSR: Vysokošk. učebnice pro posl. pedagog. fakult.* Učebnice pro vys. školy. Praha: SPN, 1984. ISBN (Váz.).

PAŽOUT, Jaroslav (ed.). *Každodenní život v Československu 1945/48-1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015. ISBN 978-80-87912-35-5.

PAŽOUT, Jaroslav a VILÍMEK, Tomáš (ed.). *Ze studnice informací: příspěvek k problematice stížností v komunistickém Československu*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2023. ISBN 978-80-7494-649-3.

RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945-1989*. V Praze: Vyšehrad, 2020. ISBN 978-80-7601-334-6.

SKALECKÁ, Veronika. *Pardubice v období normalizace: politika, kultura a média od srpna 1968 do listopadu 1989*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2016. ISBN 978-80-7465-231-8.

VILÍMEK, Tomáš – PAŽOUT, Jaroslav. *Pohyblivé hranice diktatury ve světle stížností a anonymů československých občanů (1948–1989)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., 2023. ISBN: 978-80-7285-288-8.

VILÍMEK, Tomáš. „Vážený soudruhu prezidente“: Stížnosti československých občanů adresované prezidentovi republiky v letech 1970–1989. Academia. Soudobé dějiny [online]. 29(1) [vid. 23. 6. 2024], str. 43–89.

Dostupné z: https://sd.usd.cas.cz/artkey/sod-202201-0002_8220-dear-comrade-president-8221-complaints-of-czechoslovak-citizens-addressed-to-the-president-of-the-rep.php

Seznam pramenů

a) Archivní prameny

Státní oblastní archiv v Hradci Králové

- Český cenový úřad – Odbor kontroly a cen Hradec Králové
- KSČ – krajský výbor Hradec Králové
- Východočeský krajský národní výbor

Státní okresní archiv v Hradci Králové

- KSČ – okresní výbor Hradec Králové
- Městský národní výbor Hradec Králové
- Okresní národní výbor Hradec Králové

b) Orální prameny

Rozhovor s pamětníkem Lubomírem Bažantem, autor: David Šafranko, 6. 6. 2024, Libiřany

c) Zákony

Vládní vyhláška č. 150/1958 Ú. l., o vyřizování stížností, oznámení a podnětů pracujících. In: Elektronická Sběrka zákonů a mezinárodních smluv [online]. 1958, částka 81 [vid. 1. 6. 2024].

Dostupné z: <https://www.e-sbirka.cz/ul0/1958/150/1958-10-11>

Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky. In: Elektronická Sběrka zákonů a mezinárodních smluv [online]. 1960, částka 40 [vid. 25. 5. 2024]. Dostupné z:

<https://www.e-sbirka.cz/sb/1960/100/1992-10-29>

Zákon č. 41/1964 Sb. o hospodaření s byty. In: Elektronická Sběrka zákonů a mezinárodních smluv [online]. 1964, částka 20 [vid. 20. 6. 2024]. Dostupné z: [https://www.e-](https://www.e-sbirka.cz/sb/1964/41/1964-04-01?zalozka=text)

[sbirka.cz/sb/1964/41/1964-04-01?zalozka=text](https://www.e-sbirka.cz/sb/1964/41/1964-04-01?zalozka=text)

Zákon č. 103/1971 Sb. o lidové kontrole. In: Elektronická sbírka zákonů a mezinárodních smluv [online]. 1971, částka 28 [vid. 20. 6. 2024]. Dostupné z: [https://www.e-](https://www.e-sbirka.cz/sb/1971/103/1991-10-17?zalozka=text)

[sbirka.cz/sb/1971/103/1991-10-17?zalozka=text](https://www.e-sbirka.cz/sb/1971/103/1991-10-17?zalozka=text)

Zákon č. 85/1990 Sb., Zákon o právu petičním. In: Elektronická Sběrka zákonů a mezinárodních smluv [online]. 1990, částka 19 [vid. 1. 6. 2024]. Dostupné z: [https://www.e-](https://www.e-sbirka.cz/sb/1990/85/2023-12-31)

[sbirka.cz/sb/1990/85/2023-12-31](https://www.e-sbirka.cz/sb/1990/85/2023-12-31)

Zákon č. 129/2000 Sb. o krajích (krajské zřízení). In: Elektronická Sběrka zákonů a mezinárodních smluv [online]. 2000, částka 38 [vid. 20. 6. 2024]. Dostupné z: [https://www.e-](https://www.e-sbirka.cz/sb/2000/129/2024-01-01)

[sbirka.cz/sb/2000/129/2024-01-01](https://www.e-sbirka.cz/sb/2000/129/2024-01-01)

Zákon č. 500/2004 Sb. správní řád. In: Elektronická sbírka zákonů a mezinárodních smluv [online]. 2004, částka 174 [vid. 14. 5. 2024]. Dostupné z: <https://www.e-sbirka.cz/sb/2004/500/2021-01-01>

Nařízení vlády č. 370/2005 Sb., kterým se zrušuje vyhláška č. 150/1958 Ú. l., o vyřizování stížností, oznámení a podnětů pracujících. In: Elektronická Sbírnka zákonů a mezinárodních smluv [online]. 2005, částka 129 [vid. 1. 6. 2024]. Dostupné z: <https://www.e-sbirka.cz/sb/2005/370/2006-01-01>

d) Ostatní prameny

PAŽOUT, Jaroslav a VILÍMEK, Tomáš. *Barometr nálad, studnice informací: dopisy občanů vedoucím představitelům a orgánům Komunistické strany Československa v letech 1988-1989*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 54/2020. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2020. ISBN 978-80-7285-255-0.

ŠŤASTNÝ, Josef. *Práce s dopisy pracujících*. Praha: Svoboda, 1982.

Východočeský kraj v číslech: Ekonomický rozvoj, výsledky sčítání lidu, domů a bytů, perspektiva vývoje do roku 1980. Praha: Ústřední komise lidové kontroly a statistiky, 1964.

Internetové zdroje

BAYER, Ivo, *Glasnost*. In: NEŠPOR, R., Zdeněk (ed.). *Sociologická encyklopedie* [online].

Aktualizováno 11. 12. 2017 [vid. 18. 6. 2024]. Dostupné z:

<https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Glasnos%C5%A5>

BAYER, Ivo, *Perestrojka*. In: NEŠPOR, R., Zdeněk (ed.). *Sociologická encyklopedie* [online].

Aktualizováno 11. 12. 2017 [vid. 18. 6. 2024]. Dostupné z:

<https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Perestrojka>

Česká inspekce životního prostředí. Příklady významných vodohospodářských havárií od r. 1964. [online]. 2021 [vid. 10. 5. 2024]. Dostupné z: <https://www.cizp.cz/pusobnost/ochrana-vod/priklady-vyznamnych-vodohospodarskych-havarii-od-r-1964>

POST BELLUM, O.P.S. My jsme to nevzdali. *Život v normalizaci*. PAMĚŤ

NÁRODA. *Myjsmetonevzdali.cz* [online]. 2017 [vid. 20. 3. 2024]. Dostupné z:

<https://www.myjsmetonevzdali.cz/temata/normalizace-a-disent/zivot-v-normalizaci/>

POST BELLUM, O.P.S. My jsme to nevzdali. *Pád komunistického režimu*. PAMĚŤ

NÁRODA. *Myjsmetonevzdali.cz* [online]. 2017 [vid. 20. 3. 2024]. Dostupné z: <https://>

<https://www.myjsmetonevzdali.cz/temata/sametova-revoluce/pad-komunistickeho-rezimu/>

PŘIBÁŇOVÁ, Alena, VÍTOVÁ, Andrea. *Přepisovat a šířit výslovně zakázáno! Český literární samizdat 1949–1989*. In: Ústav pro českou literaturu AV ČR, web výstavy [online]. Praha 2018 [vid. 10. 4. 2024], str. 2–5. Dostupné z: <https://ucl.cas.cz/vystavy/prepisovat-a-sirit-vyslovne-zakazano-cesky-literarni-samizdat-1949-1989/>

ŠMÍD, Michal. PAMĚŤ NÁRODA. *Vrátit se, či zůstat? Příběhy Čechů, kteří byli 21. srpna 1968 v zahraničí* [online]. 2020 [vid. 2024-03-20]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/pribehy/vratit-se-ci-zustat-pribehy-cechu-keri-byli-21-srpna-1968-v-zahranici>

Západ, časopis pro Čechy a Slováky [online]. 1980, roč. 2, č. 5 [vid. 21. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/uvod/archiv-casopisu-zapad-1979-1993/>

Zdroje obrázků

Obr. 1: Český statistický úřad. Mapa porovnávající kraje z roku 1960 a kraje aktuální. [online]. [vid. 15. 6. 2024]. Dostupné z: <https://www.statistikaamy.cz/2016/09/15/historie-krajskeho-zrizeni/>

Obr. 2: SOA Hradec Králové, KNV HK, Krajský národní výbor Hradec Králové, inv. č.366, kart. č. 248, Stížnosti – anonymní stížnost občanů Nového Bydžova adresovaná prezidentu republiky

Obr. 3: SOA Hradec Králové, KNV HK, Český cenový úřad, inv. č.359, kart. č. 4, Stížnosti – anonymní stížnost na hospodaření ve výrobním družstvu Vzor v Náchodě

Obr. 4: SOA Hradec Králové, KNV HK – sign. 60/1 Stížnosti občanů, národních podniků a jiných organizací k výboru lidové kontroly, inv. č. 15/72–651/72, anonymní stížnosti na likvidaci zeleně v Sezemicích z roku 1973

Obr. 5: Lubomír Bažant jako člen ochranky prezidenta Václava Havla v roce 1990, archiv pamětníka Luboše Bažanta